

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

**«РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**

**Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня «магістр»**

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

Здобувачка вищої освіти
групи ПВШ-23-11-зМ

ШВЕЦЬ Анастасія Анатоліївна

(підпис)

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук,
професор

КУЧЕРЕНКО Ірина Анатоліївна

(підпис)

Біла Церква 2025

Протокол аналізу звіту подібності

Заявляю, що я ознайомився (-лась) з Повним звітом подібності, який був згенерований Системою виявлення і запобігання щодо роботи:

Автор: Швець Анастасія Анатоліївна, група ПВШ-23-11-ЗМ

Назва: Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти

Керівник: Кучеренко Ірина Анатоліївна

Підрозділ: кафедра педагогіки, психології та менеджменту

Коефіцієнт подібності 1: 4.6%

Мікропробіли: 20

Заміна букв: 2

Інтервали: 0

Після аналізу Звіту подібності констатую наступне:

☒ Запозичення, виявлені в роботі є законними і не є плагіатом. Рівень подібності не перевищує допустимої межі. Таким чином робота незалежна і приймається.

☐ Запозичення не є плагіатом, але перевищено граничне значення рівня подібностей. Таким чином робота повертається на доопрацювання.

☐ Виявлено запозичення і плагіат або навмисні текстові спотворення (маніпуляції), як передбачувані спроби укриття плагіату, які роблять роботу невідповідною вимогам законодавства (Ст. 26. ЗУ Про фахову передвищу освіту, пункт 3.1, Ст. 42. ЗУ Про освіту) та вимог НАЗЯВО (Критерій 5), а також кодексу етики і процедур. Таким чином робота не приймається.

Висновок:

Виявлені запозичення роботи Швець А.А. має високий рівень оригінальності академічного тексту, який ґрунтується на власних дослідженнях. Використання бібліографічних даних та цитат інших авторів мають коментарі на відповідне джерело.

Дата 09.05.2025

Відповідальний за антиплагіатну технічну експертизу у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України:

Підпис

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітня програма Педагогіка вищої школи

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
д.е.н., доц. Юлія ГЕРАСИМЕНКО
« 3 » березня 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Швець Анастасії Анатоліївни

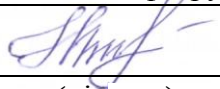
1. Тема роботи «Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти»
керівник роботи Кучеренко Ірина Анатоліївна, д.п.н., проф
затверджені наказом БІНПО від «03 » січня 2025 року № 01-06/03
2. Строк подання студентом роботи «02» травня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи закони, постанови, нормативно-правові акти щодо вищої освіти та професійної діяльності викладача, наукові праці, публікації в актуальних періодичних виданнях та веб ресурсах, монографії вітчизняних та зарубіжних вчених з досліджуваних питань, власні спостереження.
4. Перелік питань, які потрібно розробити:
Кваліфікаційна робота магістра складається з основної частини і додаткової. Основна частина містить такі структурні елементи: вступ, сутність (3 розділи – теоретичний, методичний, експериментальний), загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Розділ 1 – Теоретичні основи розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти: 1.1. Комунікативна складова в професійній діяльності викладача закладу вищої освіти; 1.2. Комунікативна культура педагога: концепції, підходи, інтерпретації; 1.3. Когнітивний, афективний та поведінковий компоненти комунікативної культури викладача; Розділ 2 – Методичні аспекти розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти: 2.1. Сутність та структура поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи»; 2.2. Педагогічні умови розвитку комунікативної культури викладача вищої школи; 2.3. Процес і компоненти формування комунікативної культури викладача вищої школи; Розділ 3 – Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методики розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти: 3.1. Організація та зміст педагогічного експерименту; 3.2. Констатувальний етап експерименту: аналіз стану розвитку комунікативної культури викладачів; 3.3. Формувальний етап експерименту та аналіз його результатів.
5. Консультанти розділів роботи

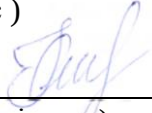
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Кучеренко І.А. професор кафедри ТНОП та ІО	03.01.2025 р.	03.01.2025 р.
2	Кучеренко І.А. професор кафедри ТНОП та ІО	16.02.2025 р.	16.02.2025 р.
3	Кучеренко І.А. професор кафедри ТНОП та ІО	10. 03.2025 р.	10. 03.2025 р.

6. Дата видачі завдання 03.01.2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ 3 №	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	Січень	виконано
2	Вивчення літературних джерел	Січень	виконано
3	Збирання матеріалу	Січень	виконано
4	Обробка матеріалу	Січень	виконано
5	Виконання розділу 1	Лютий	виконано
6	Виконання розділу 2	Березень	виконано
7	Виконання розділу 3	Березень	виконано
8	Формулювання висновків	Квітень	виконано
9	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Квітень	виконано
10	Подання роботи на кафедру	Травень	виконано

Студент Анастасія ШВЕЦЬ
(підпис)

Керівник роботи Ірина КУЧЕРЕНКО
(підпис)

ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ» НАПН УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра педагогіки, психології та менеджменту

В І Д Г У К

**керівника на кваліфікаційну роботу магістра
Швець Анастасії Анатоліївни**

Тема кваліфікаційної роботи: «Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти».

Загальна характеристика кваліфікаційної роботи магістра.

В умовах динамічного розвитку суспільства та зростання вимог до якості вищої освіти, комунікативна культура викладача є важливим фактором ефективної та результативної педагогічної діяльності. Комунікативна культура педагога впливає на встановлення контакту зі здобувачами освіти, створення сприятливої атмосфери під час навчально-вихованого процесу та успішність освітньої діяльності. Сучасна система вищої освіти вимагає від викладача гнучкості та здатності застосовувати різноманітні комунікативні стратегії і тактики, враховуючи індивідуальні особливості здобувачів освіти. З урахуванням означеного, магістерська робота Швець А.А. написана на актуальну тему. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови й методичні рекомендації, спрямовані на розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти в умовах сучасного освітнього середовища.

У магістерській роботі детально обґрунтовано вибір теми магістерського дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет. Завдання дослідження узгоджуються зі структурою магістерської роботи. Для розв'язання поставлених завдань на різних етапах магістерського дослідження було використано доречні наукові методи дослідження. Зміст і структура магістерської роботи відповідає сформульованій меті, чітко та послідовно відображають основні етапи проведеного дослідження.

Робота структурована, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У магістерській роботі проаналізовано комунікативний складник у професійній діяльності викладача закладу вищої освіти, охарактеризовано поняття «комунікативна культура педагога», когнітивний, афективний та поведінковий компоненти комунікативної культури викладача. Розглянуто методичні аспекти розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти, педагогічні умови розвитку

комунікативної культури викладача вищої школи, процес і компоненти формування комунікативної культури викладача вищої школи. У дослідженні розроблено й апробовано методику розвитку комунікативної культури викладача ЗВО.

Загалом, матеріал магістерської роботи викладено досить логічно, без порушення загальновизнаної структури.

Оформлення кваліфікаційної роботи відповідає встановленим вимогам.

Висновки, оцінка кваліфікаційної роботи магістра та пропозиції.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що магістерська робота є самостійним завершеним дослідженням, має наукову цінність одержаних результатів емпіричного дослідження та практичну значущість висновків і рекомендацій. Кваліфікаційна робота Швець А.А. пройшла перевірку за допомогою комплексу StrikePlagiarism та має відсоток оригінальності роботи 95,4 %.

Випускна кваліфікаційна робота Швець Анастасії Анатоліївни відповідає вимогам, що ставляться до наукових робіт такого рівня, і може бути позитивно оцінена за умови успішного захисту

Теоретична і практична значущість роботи, обґрунтування висновків переконують, що **за умови успішного захисту кваліфікаційна робота Швець А.А. на тему «Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти» заслуговує на оцінку «добре» (82 б., за шкалою ЄКТС – В).**

07.05.2025 р.

Науковий керівник –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологій навчання,
охорони праці та інклюзивної освіти
Білоцерківського інституту неперервної
професійної освіти ДЗВО «Університет
менеджменту освіти»
НАПН України

Ірина КУЧЕРЕНКО

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 92 с., 6 рис., 3 табл., 2 додатки, 68 джерел.

Об'єкт дослідження: професійна діяльність викладачів у контексті їхньої комунікативної взаємодії зі студентами.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови й методичні рекомендації, спрямовані на розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти в умовах сучасного освітнього середовища.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, класифікація, моделювання; *емпіричні* – спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ю), аналіз педагогічного досвіду; *експериментальні* – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний); *статистичні*: обробка кількісних даних, отриманих під час опитування та експерименту.

Актуальність теми зумовлена зростанням ролі комунікативної культури в роботі викладача вищої школи в умовах цифровізації, інтернаціоналізації освіти та впровадження студент-центричних підходів. Ефективне педагогічне спілкування впливає не лише на якість навчального процесу, а й на психологічний комфорт і мотивацію студентів.

У роботі розкрито теоретико-методологічні основи поняття «комунікативна культура викладача», охарактеризовано її структурні компоненти та функції. Проведено емпіричне дослідження стану комунікативної культури в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. і на основі його результатів розроблено практичні рекомендації щодо її розвитку.

Результати дослідження можуть бути використані в закладах вищої та післядипломної освіти під час організації тренінгів, семінарських занять і програм підвищення кваліфікації викладачів.

Ключові слова: викладач ЗВО, комунікативна культура, міжособистісна взаємодія, освітнє середовище, педагогічна майстерність, професійна діяльність.

ABSTRACT

Thesis for the Master's Degree: 92 pp, 6 fig., 3 tab., 2 appendices, 68 sources.

Object of the research: the professional activity of university teachers in the context of their communicative interaction with students.

The purpose: to theoretically substantiate, develop, and experimentally verify pedagogical conditions and methodological recommendations aimed at the development of the communicative culture of higher education teachers in the context of the modern educational environment.

Research methods: **theoretical** – analysis, synthesis, classification, modeling; **empirical** – observation, surveys (questionnaires, interviews), analysis of pedagogical experience; **experimental** – pedagogical experiment (ascertaining, formative, and control stages); **statistical** – processing of quantitative data obtained through surveys and the experiment.

the growing importance of communicative culture in the professional activity of university teachers under the conditions of digitalization, internationalization of education, and the implementation of student-centered approaches. Effective pedagogical communication affects not only the quality of the educational process but also the psychological comfort and motivation of students.

The study outlines the theoretical and methodological foundations of the concept of "teacher's communicative culture", defines its structural components and functions. An empirical study of the state of communicative culture was conducted at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Based on its results, practical recommendations for its development were formulated.

The findings of the study can be used in institutions of higher and postgraduate education for organizing training programs, workshops, and professional development courses for educators.

Key words: higher education lecturer, communicative culture, interpersonal interaction, educational environment, pedagogical mastery, professional activity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	12
1.1. Комунікативна складова в професійній діяльності викладача закладу вищої освіти.....	12
1.2. Комунікативна культура педагога: концепції, підходи, інтерпретації.....	21
1.3. Когнітивний, афективний та поведінковий компоненти комунікативної культури викладача.....	31
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	44
2.1. Сутність та структура поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи»	44
2.2. Педагогічні умови розвитку комунікативної культури викладача вищої школи.....	51
2.3. Процес і компоненти формування комунікативної культури викладача вищої школи	54
Висновки до другого розділу.....	61
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	62
3.1. Організація та зміст педагогічного експерименту.....	62
3.2. Констатувальний етап експерименту: аналіз стану розвитку комунікативної культури викладачів.....	64
3.3. Формувальний етап експерименту та аналіз його результатів...	68

Висновки до третього розділу.....	7
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному освітньому середовищі, де ефективна взаємодія між викладачем і здобувачами освіти є визначальним чинником якості навчального процесу, особливої значущості набуває розвиток комунікативної культури педагога. Злагожене професійне спілкування сприяє формуванню атмосфери довіри, підвищенню навчальної мотивації студентів та забезпеченню психологічного комфорту в групі. У контексті активної цифровізації освіти та поширення дистанційних форматів навчання потреба в удосконаленні комунікативних навичок викладача зростає, оскільки новітні технології вимагають перегляду традиційних моделей освітньої взаємодії.

Сучасний педагог уже не виконує лише роль джерела знань – він також є наставником та партнером у навчальному процесі. Від ефективної комунікації залежить здатність сформувати сприятливу атмосферу, в якій студенти активно залучаються до навчання.

У зв'язку з поширенням дистанційного та змішаного навчання педагог має адаптувати свою комунікацію до цифрових форматів, таких як онлайн-заняття, відеоконференції, інтерактивні платформи. Це вимагає не тільки технічної обізнаності, а й уміння передавати інформацію доступно та логічно в нових умовах.

Зважаючи на зростаючу інтернаціоналізацію вищої освіти, викладач повинен бути обізнаним у міжкультурних особливостях комунікації та вміти долати потенційні бар'єри у взаємодії зі студентами з різних країн. Формування комунікативної культури в цьому випадку сприяє створенню інклюзивного освітнього простору, де враховуються потреби кожного здобувача освіти.

Комунікативна культура посідає провідне місце у структурі професійної компетентності викладача закладу вищої освіти, адже саме вона забезпечує ефективну взаємодію в освітньому середовищі, формує гуманістичний стиль спілкування та сприяє розвитку інклюзивного й студент-центричного навчального процесу. Її значення активно досліджується в межах педагогіки,

психології, лінгвістики та міждисциплінарних наук, що свідчить про високий науковий інтерес до цієї проблематики.

Теоретичними засадами дослідження є праці з педагогіки, психології та соціології, що розкривають аспекти професійної культури викладача та міжособистісної комунікації. Зокрема, використовуються ідеї В.Сухомлинського про значення слова в педагогіці, концепції гуманістичної педагогіки (К.Роджерс, А. Маслоу), а також теорії емоційного інтелекту (Д.Гоулман). Іноземні дослідники – М.Antony, S.Brookfield, C.Kulgemeyer, Y.Li, J.Long, J.Lin, S.Meyerhuber, E.O'Rorke, J.Richards – вивчають комунікативну компетентність крізь призму критичного мислення, емпатії, міжкультурної взаємодії та цифрової трансформації освіти. У наукових працях українських авторів – А.Москвіної, Ю.Федотової, С.Толочка, К.Галацина, О.Шолох – комунікативна культура постає як багатовимірне педагогічне явище.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що проблема розвитку комунікативної культури викладача вищої школи в умовах цифровізації та зростаючих вимог до педагогічної діяльності залишається недостатньо дослідженою.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність викладачів у контексті їхньої комунікативної взаємодії зі студентами.

Предмет дослідження – комунікативна культура викладача як складова його професійної діяльності.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити педагогічні умови й методичні рекомендації, спрямовані на розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти в умовах сучасного освітнього середовища.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі **завдання**:

1. Розкрити зміст і структуру поняття «комунікативна культура викладача».
2. Дослідити вплив комунікативної культури на якість освітнього процесу.

3. Проаналізувати чинники, що сприяють розвитку комунікативної культури викладача.

4. Розробити, апробувати і довести ефективність методики розвитку комунікативної культури викладачів.

Методи дослідження:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, класифікація, моделювання;
- емпіричні методи: спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ю), аналіз педагогічного досвіду;
- експериментальні методи: педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);
- статистичні методи: обробка кількісних даних, отриманих під час опитування та експерименту.

Гіпотеза дослідження: розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти буде ефективним за умови цілеспрямованого впровадження педагогічних умов, що включають: інтеграцію традиційних та інноваційних методик навчання, створення підтримувального освітнього середовища, орієнтованого на відкриту міжособистісну взаємодію, стимулювання рефлексії та емоційної компетентності, а також забезпечення безперервного професійного самовдосконалення.

Експериментальною базою дослідження є Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. До експериментальної роботи було залучено 6 викладачів та 20 студентів.

Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів для: організації тренінгів та семінарських занять, спрямованих на розвиток комунікативних навичок викладачів; удосконалення програм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; розробки й впровадження інтерактивних методів навчання студентів з метою створення сприятливого комунікативного середовища у закладах вищої освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на ІV Всеукраїнській

студентській науково-практичній конференції «Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця» (м.Біла Церква, 2025р.).

Публікації автора. За результатами дослідження опубліковано 1 тези доповідей на конференціях.

Структура роботи: магістерське дослідження складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел (68 позицій) та 2 додатків. Загальний обсяг становить 92 сторінки, включає 6 ілюстрацій та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Комунікативна складова в професійній діяльності викладача закладу вищої освіти

Професійна діяльність викладача закладу вищої освіти (ЗВО) відзначається значною складністю, що зумовлюється як зовнішніми викликами, так і новими професійними перспективами. Особливістю цієї діяльності є постійна потреба в оновленні знань і вдосконаленні фахової компетентності, що пов'язано з безперервними трансформаціями в освітньому середовищі та розвитком цифрових технологій. Нині викладач не обмежується функцією трансляції знань, а відіграє активну роль у формуванні сучасних освітніх стратегій, які відповідають актуальним вимогам суспільства.

Професійно-педагогічна діяльність викладача охоплює комплекс взаємопов'язаних функцій – освітню, наукову та навчально-методичну – і реалізується в умовах, що постійно змінюються під впливом глобалізаційних процесів, інтеграції у світовий освітній простір та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. У цих умовах педагог має забезпечити не лише якісне викладання, а й сприяти розвитку у здобувачів вищої освіти критичного мислення, креативності й здатності до самостійного пошуку знань.

Такий комплексний підхід до професії вимагає від сучасного викладача врахування широкого спектра чинників: академічних, соціокультурних і психологічних. Науковці приділяють значну увагу вивченню професійно-педагогічної діяльності викладачів. Зокрема, у дослідженні О.Матвієнко, Л.Степаненко та інших представлено модель формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі їх фахової підготовки [46]. Аналіз наведеного джерела дозволяє дійти висновку, що сучасний викладач виконує

багатофункціональну роль, і розвиток його професійної майстерності безпосередньо залежить від якості комунікативної взаємодії. Отже, комунікативна компетентність розглядається не як додаткова навичка, а як основа професійної ефективності.

Однією з ключових ознак професійної діяльності сучасного викладача є його участь у формуванні інклюзивного освітньо-наукового середовища. Це передбачає врахування індивідуальних особливостей і потреб здобувачів освіти, їхнього соціокультурного та когнітивного різноманіття. У зв'язку з цим педагог має володіти широким спектром педагогічних підходів – від традиційних лекцій до інтерактивних методик, зокрема групових обговорень, проєктної діяльності та кейс-аналізу, що сприяє розвитку критичного мислення і креативності студентів.

Відповідно до професійного стандарту для посади «Викладач закладу вищої освіти», серед ключових загальних компетентностей виділяються: «володіння ефективними комунікативними навичками, емпатійність, прагнення до постійного самовдосконалення, а також здатність демонструвати повагу до культурного розмаїття й дотримуватись принципів толерантності. У межах професійної діяльності викладач здійснює як освітню та консультативну підтримку студентів, так і наукове керівництво над їх дослідженнями або творчими проєктами» [39, с. 4]. Цитування професійного стандарту дозволяє підкреслити, що на рівні нормативної документації комунікативна компетентність визнається складовою професіоналізму. Це підтверджує її значущість у структурі педагогічної діяльності та вимагає відповідної підготовки майбутніх викладачів.

Як зазначають Н.Шварп і Н.Науменко: «професія викладача об'єднує різних за фахом спеціалістів, і викладання різних навчальних дисциплін передбачає різну специфіку мовлення викладачів різних предметів. Тому, лише володіючи всіма компонентами педагогічної техніки й культури спілкування, майбутній викладач вищої школи є готовим до фахової діяльності та має можливість професійно розвиватися» [54, с.213]. Таким чином, ефективно

виконання професійної ролі викладача вищої школи вимагає не лише ґрунтового знання навчального предмета, а й володіння повним спектром педагогічної техніки та комунікативної культури. Саме сукупність цих складників забезпечує здатність педагога адаптувати мовленнєву поведінку до особливостей дисципліни й аудиторії, що, у свою чергу, є запорукою успішної професійної реалізації та подальшого розвитку в освітній сфері.

Формування особистості викладача ґрунтується на засвоєнні й осмисленні комплексу гуманітарних знань, які ефективно реалізуються у професійно-педагогічній практиці. Комунікативна складова особистості педагога найбільш виразно проявляється через його соціокультурні й духовні якості. На думку Н.Флегонтової: «Основна умова успішної діяльності викладача – орієнтація на спілкування як одну з провідних потреб особистості, урахування тих пріоритетів, що утримують спілкування в колективі (інтереси, оцінки, ціннісні орієнтації кожного студента і колективу в цілому), від правильної організації якого залежить виховний результат. Центальною особою в цьому процесі є викладач» [51, с. 149]. Отже, успішність професійної діяльності викладача значною мірою визначається рівнем його комунікативної культури, яка, будучи глибоко вкоріненою в гуманітарні знання, соціокультурні та духовні якості, забезпечує ефективну педагогічну взаємодію. Орієнтація на спілкування як ключову потребу особистості дозволяє викладачеві не лише передавати знання, а й формувати ціннісно зорієнтоване освітнє середовище, що сприяє вихованню й розвитку особистості студента.

В умовах цифрової трансформації освітнього простору сучасний педагог має вміти впроваджувати інформаційно-комунікаційні технології в навчальний процес. Це не лише сприяє підвищенню ефективності викладання, а й відкриває широкі можливості для забезпечення доступу студентів до актуальних освітніх ресурсів. Здатність користуватися електронними платформами, онлайн-курсами та іншими інструментами дистанційної взаємодії стала невід'ємною частиною професійної компетентності викладача.

Нові освітні реалії вимагають готовності до міждисциплінарного підходу. Враховуючи зростаючу інтеграцію знань у різних галузях, педагогічний працівник має створювати умови для міжпредметної взаємодії, стимулюючи студентів до поєднання знань з різних сфер, що сприяє глибшому розумінню комплексних проблем сучасності.

У межах нашого дослідження поняття «сучасний викладач закладу вищої освіти» розглядається як універсальний педагогічний фахівець, який не лише здійснює трансляцію знань, але й активно впроваджує інноваційні методики навчання, ефективно використовує цифрові технології, формує результативну комунікацію зі здобувачами освіти, виступає наставником, застосовує міждисциплінарний підхід, дбає про професійне зростання і сприяє формуванню в молоді соціально відповідальних орієнтацій та громадянської свідомості. Завдяки цьому викладач відіграє провідну роль у підготовці конкурентоспроможних фахівців сучасності.

Одним із фундаментальних аспектів професійної діяльності викладача є його готовність до безперервного самовдосконалення. В умовах динамічних соціально-економічних змін навчання впродовж життя є обов'язковою складовою професійної стратегії. Викладач має постійно слідкувати за оновленням наукових знань, освітніх технологій і тенденцій, аби залишатися актуальним і ефективним у своїй галузі.

Особливої ваги набуває розвиток емоційного інтелекту педагога. Успішна педагогічна взаємодія передбачає не лише передання навчального контенту, а й здатність викладача встановлювати емоційний контакт зі студентами. Розуміння їхніх емоцій, мотиваційних чинників та труднощів є критичним для створення підтримувального й продуктивного навчального середовища. Це дозволяє викладачеві не лише адаптувати методи викладання, але й надавати психологічну підтримку в складних ситуаціях.

Сучасні освітні підходи також вимагають переосмислення ролі викладача як активного учасника освітнього процесу. Замість традиційної моделі навчання з домінуванням викладача, все більше уваги приділяється студент-

центричним формам, які передбачають активне залучення студентів через практичні заняття, дослідницьку діяльність і колективну взаємодію. Таким чином, викладач виступає фасилітатором навчального процесу, який стимулює розвиток критичного мислення та навичок командної роботи.

Не менш значущим є уміння викладача інтегрувати знання з різних академічних дисциплін. Завдяки міждисциплінарному підходу студенти отримують змогу бачити міжпредметні зв'язки й використовувати теоретичні знання в прикладних ситуаціях. Це особливо актуально в контексті сучасного ринку праці, де цінуються гнучкість і здатність до швидкої адаптації.

Окрему увагу слід приділити професійній етиці. Сучасний викладач – не лише освітній провайдер, а й моральний орієнтир для студентів. Високі етичні стандарти, чесність, відкритість та відповідальність мають стати невід'ємною частиною його професійної ідентичності, адже саме через особистий приклад педагога формується ціннісна система молоді.

Зрештою, здатність до самоаналізу, рефлексії й гнучкої адаптації до нових викликів – ще одна важлива характеристика викладача нового покоління. В умовах постійного оновлення знань і технологій саме готовність вчитися, змінюватися та зростати разом зі студентами забезпечує успішність у педагогічній діяльності.

Комунікативна культура викладача вищого навчального закладу виступає складною інтегративною характеристикою, що поєднує когнітивні, емоційно-ціннісні та поведінкові компоненти. Вона виконує важливу роль у реалізації всіх ключових аспектів професійної діяльності педагога, впливаючи як на передачу знань, так і на формування особистості студента та розвиток академічного середовища. Її значущість не обмежується лише засобом взаємодії, а проявляється як активна сила, що визначає якість і результативність освітнього процесу. Аналіз функцій цієї якості свідчить про її системоутворювальну роль, адже вона пронизує практично всі напрями викладацької роботи, надаючи їм цілісності, змістовності та ефективності.

Передусім, варто виокремити провідну – інформаційно-пізнавальну функцію, що є безпосередньо пов'язаною з передачею знань. Саме завдяки розвиненій комунікативній культурі викладач може чітко, логічно та зрозуміло донести складну теоретичну інформацію до студентської аудиторії, враховуючи їхній рівень підготовки. Така комунікація вимагає не лише володіння предметом, а й уміння структурувати матеріал, адаптувати його до потреб слухачів, наводити влучні приклади, використовувати метафори, візуалізації, що сприяють глибшому розумінню. Викладання у форматі лекцій передбачає майстерність монологічного мовлення, тоді як семінарські та практичні заняття реалізують діалогічну та полілогічну взаємодію, що вимагає від педагога гнучкості й чутливості до зворотного зв'язку. Ефективний зворотний зв'язок дозволяє викладачу оперативно адаптувати подачу матеріалу, виявляти труднощі в засвоєнні знань та підтримувати динаміку навчального процесу. Ця функція спрямована на формування в студентів глибокого й цілісного уявлення про наукову картину світу, розвиток їхніх інтелектуальних здібностей і здатності до професійного мислення.

Л.Варга досліджує процес становлення комунікативної культури майбутніх педагогів через застосування інтерактивних освітніх технологій. У своїй роботі вона виокремлює ключові функції комунікативної культури: «інформаційну (обмін інформацією між суб'єктами комунікації), інтерактивну (здатність презентувати і відстоювати власну думку); емоційну (створення сприятливої атмосфери під час комунікації). Крім того, педагог має під час мовленнєвої діяльності відчувати емоційний стан партнера через невербальні ознаки; керувати своїм психічним станом під час спілкування з іншими» [6, с. 16].

Комунікативна культура є ключовим елементом професійної підготовки викладача вищої школи, оскільки саме вона формує фундамент для ефективної взаємодії зі студентами та колегами. Її зміст, охоплює не лише вміння грамотно висловлювати думки, а й дотримання етичних норм, наявність сформованих цінностей і зрілої світоглядної позиції. Саме ці складові забезпечують

викладачу здатність до продуктивної співпраці, успішного професійного зростання, гнучкості в колективній роботі й постійного саморозвитку як частини педагогічного покликання.

Проблематика педагогічного спілкування також є предметом наукових пошуків. Зокрема, А.Москвіна та Ю.Федотова у своїх дослідженнях наголошують: «Педагогічна діяльність являє собою особливий вид спілкування, спрямованого на передачу молодшим поколінням від старших накопичених людством знань, культури та досвіду, створення умов для особистого розвитку та підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві» [31, с. 1].

Професійно-педагогічна діяльність викладача закладу вищої освіти в сучасних умовах виходить далеко за межі простого передавання знань. Вона являє собою багатовимірний і складний процес, який вимагає від педагога всебічної підготовки, емоційної зрілості та постійного прагнення до саморозвитку. У контексті змін, що відбуваються у вищій освіті, викладач набуває нових ролей – не лише наставника й викладача, а й партнера, ментора й супутника у професійному та особистісному зростанні студентів.

Ця професійна діяльність охоплює низку напрямів, серед яких:

1. Організація та реалізація навчального процесу. Викладач передає знання та формує навички через різноманітні форми навчання – лекційні, практичні, семінарські заняття, застосовуючи активні методики, які стимулюють залучення студентів і підвищують якість засвоєння матеріалу.

2. Формування критичного мислення. Педагог має заохочувати здобувачів вищої освіти до аналізу, оцінювання, висловлення та обґрунтування власної думки, що сприяє розвитку самостійності мислення та інтелектуальної активності.

3. Інклюзивність і підтримка. У своїй діяльності викладач зобов'язаний враховувати індивідуальні особливості студентів, формуючи освітнє середовище, в якому кожен почувається комфортно, прийнято й мотивовано до навчання.

4. Інтеграція цифрових технологій. Викладачі активно впроваджують інформаційно-комунікаційні технології в освітній процес, використовуючи електронні платформи, онлайн-курси та інтерактивні ресурси, що робить навчання більш доступним, сучасним і гнучким.

5. Наставництво та супровід. Окрім викладання, викладачі здійснюють індивідуальний супровід студентів, допомагаючи у виборі освітньої та кар'єрної траєкторії, надаючи поради й створюючи сприятливі умови для самореалізації особистості.

6. Безперервне професійне зростання. У відповідності до сучасних вимог, викладачі зобов'язані регулярно оновлювати знання, брати участь у програмах підвищення кваліфікації, вивчати нові методики викладання та адаптуватися до змін у сфері освіти. У «Законі України «Про освіту» професійний розвиток трактується як постійний процес удосконалення фахової компетентності після завершення формальної освіти (ст. 18).

7. Етична поведінка та громадянська відповідальність. Педагогічна діяльність передбачає дотримання високих морально-етичних норм. Викладач є прикладом для студентів, формуючи в них національну свідомість, патріотизм, повагу до прав людини, відповідальність і активну громадянську позицію.

Особливої актуальності набуває принцип навчання протягом життя. Відповідно до «Порядку підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників» (Постанова КМУ № 800 від 21 серпня 2019 року): «Педагогічні (вчені) ради закладів вищої та післядипломної освіти самостійно визначають організаційні питання планування та проведення підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, які працюють у таких закладах за основним місцем роботи, з урахуванням вимог цього Порядку» [39].

У зв'язку з набранням чинності Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», у вищих і післядипломних навчальних закладах почали впроваджувати спеціальні програми з розвитку

мовної і комунікативної компетентності викладачів. Це дало змогу зробити мовну культуру невід'ємною частиною професійного зростання.

Сучасний викладач повинен виступати унікальною мовною особистістю – індивідом, здатним точно, глибоко й структуровано передавати знання, створювати тексти, що відображають складність і багатогранність реальності. Його стиль педагогічної взаємодії формується поступово й удосконалюється впродовж професійної діяльності. Вчені-лінгвісти й психологи підкреслюють, що індивідуальний стиль мовлення є ознакою зрілої мовної особистості, якою має бути кожен викладач.

На основі викладеного можна виділити три стратегічні цілі безперервного професійного розвитку науково-педагогічного працівника:

- гносеологічну, що спрямована на формування особистості як системного носія знань;
- праксеологічну, що передбачає постійне вдосконалення через усі форми освіти: формальну, неформальну та інформальну;
- аксіологічну – націлену на формування духовно-моральних і патріотичних засад особистості.

Комплексне становлення викладача як особистості, громадянина та професіонала є визначальною умовою результативної професійно-педагогічної діяльності у вищій школі. У сучасних умовах цей фахівець відіграє ключову роль у формуванні нової генерації фахівців, а його діяльність охоплює низку важливих складових.

Викладач має досконало володіти широким спектром дидактичних методів і підходів – від традиційного лекційного викладу до сучасних інтерактивних технологій, включно із семінарськими заняттями, командною проєктною роботою, кейс-методами тощо. Здатність адаптувати освітні інструменти до змісту навчального матеріалу й освітніх потреб студентів є обов'язковою умовою якісного викладання.

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (онлайн-платформ, вебінарів, цифрових ресурсів) дозволяє розширити доступ до знань і

забезпечити гнучкість та ефективність навчального процесу. Водночас викладач має бути комунікабельним і вміти створювати психологічно комфортне середовище для студентів, де вони зможуть вільно висловлювати думки, розвивати активність і критичне мислення.

Не менш важливою є міждисциплінарна орієнтація науково-педагогічної діяльності. Поєднання знань з різних галузей допомагає формувати в студентів цілісне уявлення про майбутню професійну сферу, а також сприяє розвитку їхнього практичного мислення.

Отже, характер професійної діяльності викладача закладу вищої освіти в контексті комунікації визначається її багатофункціональністю, розмаїттям комунікативних ролей, які він виконує: від інформатора та координатора освітнього процесу – до консультанта, експерта, фасилітатора, наставника, дослідника і колеги. Комунікативна взаємодія охоплює широкий спектр ситуацій – від офіційних до неформальних, від індивідуального діалогу до масового звернення, від безпосереднього (очного) спілкування до цифрових форматів. Важливою рисою цієї діяльності є її насиченість інтелектуальним змістом і емоційними складниками, а також потреба в ефективній роботі з неоднорідною за складом аудиторією. Відповідальність викладача за якість комунікативної взаємодії полягає не лише в досягненні навчальних цілей, а й у реалізації виховного та особистісно-розвивального потенціалу педагогічного процесу. Рівень професійної ефективності викладача значною мірою визначається його здатністю гнучко адаптувати свою комунікативну стратегію до конкретної освітньої ситуації, враховуючи цілі взаємодії, контекст і особливості студентської аудиторії. Володіння різноманітними мовленнєвими і немовними засобами, уміння проявляти емпатію, здатність до рефлексії, а також дотримання етичних норм у спілкуванні є критично важливими складовими його комунікативної компетентності. Саме комунікативна культура займає центральне місце в структурі професійної майстерності викладача сучасного закладу вищої освіти.

1.2. Комунікативна культура педагога: концепції, підходи, інтерпретації

Одним із важливих елементів професійної компетентності викладача є його комунікативна культура, яка визначає результативність освітньої взаємодії з учасниками навчального процесу – студентами, колегами та адміністрацією. У контексті педагогічної науки це поняття охоплює не лише знання, уміння та навички, необхідні для ефективного обміну інформацією, а й здатність до міжособистісного порозуміння та створення продуктивного навчального середовища. Комунікативна культура передбачає як вербальні, так і невербальні засоби спілкування, етичні принципи, а також соціально-психологічні компоненти, що формують основу професійної комунікації викладача.

На думку К.Касярум, «педагогічна інтерпретація комунікативної культури розглядає її як вагомий чинник особистісного розвитку, який формується у процесі виховання та навчання. Вона акцентує на важливості формування навичок ефективної взаємодії, що сприяє соціалізації здобувачів освіти, розвитку в них уміння працювати в команді, критично мислити та самовиражатися. У цьому контексті значну роль відіграють педагогічні інструменти, спрямовані на розвиток комунікативних здібностей через інтерактивні форми навчання, зокрема дискусії, проєктну діяльність і риторику» [13, с. 23]. Таким чином, комунікативна культура постає не лише як складова професійної компетентності викладача, а як потужний засіб особистісного та соціального розвитку здобувачів освіти. Педагогічний вплив у цьому контексті здійснюється через інтерактивні методи, які сприяють формуванню ключових життєвих і професійних навичок, зокрема критичного мислення, уміння працювати в команді та ефективної самопрезентації.

Н.Флегонтова представила комунікативну культуру викладача як одну з важливих складових педагогічної майстерності. Авторка підкреслює: «комунікативна культура викладача – це прояв гуманістичного спрямування

його індивідуальної творчості у вирішенні завдань професійно-педагогічної діяльності. Комунікативна культура викладача є одним з найважливіших функціонально значущих елементів культури суспільства в цілому» [51, с. 148].

Погляд Н.Флегонтової акцентує на ціннісному, гуманістичному аспекті комунікативної культури, що дозволяє розглядати її не лише як набір технічних навичок, а як вияв внутрішньої освітньої місії педагога. У такий спосіб авторка розширює розуміння цього феномену, поєднуючи професійні й моральні якості. Це узгоджується з сучасними підходами до педагогічної етики, де особистість викладача розглядається як взірець гуманізму.

О.Ясько присвятила своє дослідження вивченню впливу інтернет-ресурсів на процес формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. Авторка доводить, що: «цифрові платформи створюють нові можливості для розвитку комунікативних навичок у контексті інтерактивної взаємодії» [57, с. 63].

У контексті цифрової трансформації освіти твердження О.Ясько є надзвичайно актуальним. Авторка демонструє, що комунікативна культура набуває нових форм в умовах онлайн-взаємодії. Це дозволяє зробити висновок, що сучасний викладач має бути не лише компетентним у традиційних формах спілкування, а й володіти навичками цифрової комунікації. Така думка є важливою для формулювання вимог до професійного стандарту викладача в умовах змішаного та дистанційного навчання.

У науковому дискурсі поняття комунікативної культури трактується багатогранно, що свідчить про складність і багатокомпонентність цього феномену в контексті професійно-педагогічної діяльності. К.Галацин та А.Хом'як стверджують: «комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього фахівця; основними характерними ознаками її є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування; це рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, які забезпечують

задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, плідну доброзичливу взаємодію людей у різних сферах життєдіяльності» [8, с. 18].

У працях Т.Люріної, Н.Молодиченко та М.Коваленка наголошується, що «комунікативна культура педагога є невід'ємним елементом його професійної культури» [23, с. 52]. Проте автори акцентують на її ширшому значенні, адже вона охоплює не тільки професійну сферу, а й проявляється у соціальній активності особистості поза межами фахової діяльності.

А.Москвіна та Ю.Федотова зазначають: ««Комунікативна культура виражається в умінні установлювати гуманістичні, особистісно-орієнтовані взаємовідносини зі студентами та колегами, що передбачає наявність у педагога наступних якостей: орієнтації на позитивні, сильні сторони, значимість та уважність до іншої людини; здатності до розуміння та врахування емоційного стану іншого; вміння мотивувати людей на досягнення поставленої мети; повага до самого себе, знання своїх переваг, уміння використовувати їх у власній діяльності; сила характеру, якості лідера та здатність зацікавити»» [31, с. 1].

На думку Н.Флегонтової: «рівень комунікативної культури викладача демонструє його здатність творчо реалізовувати себе в освітньому процесі на основі гуманістичних ідей. Учена зазначає, що вона є суттєвою частиною загальної культури суспільства, яка відображає ціннісні орієнтири й професійні засади педагогічної діяльності» [51, с. 148].

«Комунікативна культура викладача ЗВО – зазначають Н.Шварп і Н.Науменко, – є вагомим складником комунікативної компетентності фахівця педагогіки та забезпечує якість педагогічного спілкування з моральної, етичної, ділової, мовленнєвої, особистісної сторін.» [54, с. 213]. Водночас, підкреслюється складність формування цієї якості в умовах, коли до освітнього процесу залучені вже сформовані особистості зі своїми переконаннями та системами цінностей.

О.Шолох вказує, що: «поняття «комунікативна культура» логічно пов'язує визначення сутності спілкування (взаємодія, стосунки, відносини, контакти, обміни тощо) в певну систему, визначає спілкування як цілісне суспільне і духовне, зокрема психологічне і моральне утворення... комунікативна культура близька за змістовим визначенням до комунікативної етики, системи моральних принципів, норм і цінностей, які покликані надавати як міжособистісним, так і загальносуспільним взаєминам гуманістичного значення» [56, с. 226].

Проаналізовані джерела свідчать про те, що комунікативна культура викладача ЗВО є не лише частиною його професійної компетентності, а цілісною характеристикою особистості, що включає морально-етичні, соціальні та психологічні аспекти. Вона забезпечує ефективність освітньої взаємодії, формування гуманістичних відносин у навчальному середовищі та сприяє розвитку емоційного інтелекту, лідерських якостей і соціальної відповідальності. Таким чином, комунікативна культура є провідним чинником якості освітнього процесу та показником зрілості викладача як особистості і професіонала.

Проаналізуємо розробленість питання комунікативної культури сучасного викладача в педагогічній теорії через розгляд досліджень закордонних науковців. Важливим для сучасного викладача знати вербальні та невербальні аспекти комунікації та доцільно використовувати їх у професійній діяльності. Вербальні засоби комунікації відіграють центральну роль у процесі викладання. До них належать мова, манера спілкування, лексичний склад, стилістика мовлення та логічна структура висловлювань. Викладач повинен вміло використовувати різні мовні конструкції, добирати слова відповідно до рівня підготовки аудиторії, а також уміти пояснювати складні поняття зрозумілою мовою.

У своєму дослідженні J.Richards зазначає, що «ефективне педагогічне мовлення потребує свідомого опрацювання комунікативних стратегій, які сприяють розвитку міжособистісної взаємодії, критичного мислення студентів

та створення інклюзивного освітнього середовища. Дослідник підкреслює важливість адаптації мовлення викладача до рівня аудиторії, гнучкого використання стилістики, інтонації та риторичних прийомів для досягнення навчальної мети» [21, с. 5].

Невербальні засоби комунікації, такі як міміка, жести, поза та інтонація, є не менш важливими у викладацькій діяльності. Вони доповнюють вербальне повідомлення, підсилюючи його або, навпаки, можуть викликати суперечливе враження.

Значущим є і розуміння особливості комунікативної взаємодії у вищій школі. Комунікативна культура викладача вищої школи відрізняється від комунікативної культури в інших навчальних закладах через специфіку аудиторії та цілей навчального процесу. Основним завданням є не лише передавання знань, але й розвиток критичного мислення, уміння самостійно приймати рішення та досліджувати проблеми. Викладач повинен створювати такі умови комунікації, які спонукатимуть студентів до самостійного пошуку інформації, дискусій та критичної оцінки поданого матеріалу.

Для цього необхідно враховувати особливості вікової психології студентів, їхні соціальні, культурні та індивідуальні особливості. Студенти вищої школи перебувають на етапі формування професійної ідентичності, тому викладачеві важливо бути відкритим до обговорення різних точок зору, стимулювати дискусії та створювати атмосферу співпраці. Важливим елементом комунікативної культури є емпатія, оскільки вона дозволяє викладачеві розуміти емоційний стан студентів і будувати на цій основі навчальний процес. Викладачі, які володіють емпатією, здатні краще відчувати настрої аудиторії, коригувати темп подачі матеріалу, адаптуватися до рівня підготовки студентів та створювати позитивний психологічний клімат для навчання. Це важливо як для ефективності навчання, так і для підтримання мотивації студентів. Високий рівень емпатії у викладача також сприяє формуванню позитивних взаємовідносин між студентами, адже викладач

служить моделлю для наслідування у питаннях толерантності та взаєморозуміння.

Аспекти комунікативної культури сучасного викладача активно досліджуються в зарубіжній педагогічній літературі. Для ефективної професійної діяльності викладачеві необхідно не лише володіти знаннями щодо вербальних і невербальних засобів комунікації, а й уміти їх доречно застосовувати у взаємодії зі студентами, колегами та іншими учасниками освітнього процесу. Вербальні засоби є основним інструментом викладання: сюди входять мова, вибір лексики, мовленнєва структура, манера подачі матеріалу, інтонаційні засоби та стилістика мовлення. Успішний викладач повинен адаптувати мовлення до рівня підготовки слухачів, будувати логічно структуровані висловлювання та доступно пояснювати складні поняття.

У дослідженні *Key Issues in Language Teaching* Д.Річардс підкреслює важливість свідомого застосування мовленнєвих стратегій у процесі навчання. Зокрема, автор акцентує увагу на ролі адаптивного мовлення викладача для розвитку критичного мислення студентів, формування інклюзивного середовища та ефективної міжособистісної взаємодії. Здатність гнучко варіювати інтонацію, риторичні засоби та мовленнєвий стиль є невід'ємною частиною успішного викладання [68].

Не менш важливою складовою професійної комунікації є невербальні елементи – жести, міміка, поза, паузи, а також емоційне забарвлення голосу. Вони підсилюють вербальні повідомлення або, за некоректного використання, можуть порушувати їхнє сприйняття, створюючи суперечливі враження.

Комунікативна діяльність викладача у вищій школі має свою специфіку. Вона виходить за межі простого передавання знань і зосереджується на стимулюванні аналітичного мислення, формуванні вмінь самостійного прийняття рішень та дослідницької активності студентів. Для досягнення цієї мети викладач повинен створити умови, що мотивуватимуть до обміну думками, участі в дискусіях, аргументованої критики та пошуку нових знань.

Цьому сприяє урахування психолого-педагогічних особливостей студентів, зокрема їхньої вікової категорії, соціального контексту та індивідуального досвіду. В умовах становлення професійної ідентичності студентської молоді особливого значення набуває відкритість викладача до діалогу, готовність до сприйняття альтернативних точок зору та забезпечення атмосфери взаємоповаги.

Однією з ключових складових комунікативної культури педагога є емпатія – здатність розуміти емоційний стан іншого. Вона дає змогу викладачеві гнучко реагувати на зміни в аудиторії, підбирати адекватний темп викладання та будувати позитивне середовище для навчання. Емпатійний педагог не лише підвищує ефективність навчального процесу, а й формує у студентів зразки гуманного ставлення, толерантності та вміння співпрацювати, що має важливе значення для майбутньої професійної реалізації кожного з них.

Огляд сучасних англомовних джерел [60-68] свідчить про багатогранність підходів до вивчення комунікативної культури в освітньому процесі, особливо в контексті міжкультурної взаємодії, цифровізації та етичної складової професійного спілкування викладача. На думку S.Brookfield, важливими ознаками професіоналізму викладача є вміння створювати атмосферу взаємної довіри в освітньому процесі, чутливо реагувати на відгуки студентів і гнучко змінювати комунікативну стратегію відповідно до потреб аудиторії. Дослідник виділяє здатність до саморефлексії, емпатійність і відкритість до конструктивної критики як фундаментальні якості ефективного педагогічного спілкування [60].

Суттєвою складовою комунікативної культури викладача є дотримання морально-етичних стандартів у професійній взаємодії. У закладах вищої освіти педагог виконує не лише функцію передавача знань, а й виступає носієм ціннісних орієнтацій, що впливають на формування професійної свідомості студентів. Етичне спілкування передбачає дотримання принципів академічної доброчесності, неупередженості в оцінюванні, поваги до особистості здобувача освіти та визнання легітимності різноманітних поглядів і переконань.

У роботі J.Long, J.Lint розглядається важливість застосування штучного інтелекту для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти. Автори підкреслюють, що використання сучасних цифрових рішень, зокрема AI-технологій, сприяє поглибленню розуміння культурного розмаїття та підвищенню ефективності міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі [64]. Подібну позицію відстоює й Y.Li який доводить, що використання мультимедійних засобів і бездротових комунікацій значною мірою впливає на якість культурного обміну під час викладання англійської мови у ЗВО. Це свідчить про актуальність цифрової компетентності викладача як складової його комунікативної культури.

У межах теми міжособистісного діалогу особливу увагу привертає дослідження S.Meyerhuber яка виділяє активне слухання як фундаментальну навичку, необхідну для побудови міжкультурної взаємодії в освітньому процесі [66]. Цей підхід дозволяє педагогу краще розуміти студентів і формувати атмосферу відкритості й довіри в багатокультурному середовищі. D.McNaughton та співавт. [65] підтримують цю думку, розробивши методику формування навичок активного слухання в майбутніх педагогів, підкреслюючи, що вміння слухати є критично важливим для налагодження якісної комунікації в аудиторії.

Питання етичної взаємодії в професійній комунікації порушується в огляді O'Rorke, яка досліджувала фактори ефективного спілкування в медичній сфері. Дослідниця дійшла висновку, що задоволення пацієнтів значною мірою залежить від рівня комунікативних компетенцій фахівця. Попри специфіку дослідження, його результати є цілком релевантними для сфери освіти, де викладач також має формувати доброзичливу, етичну та чутливу комунікацію зі здобувачами [67]. У свою чергу, M.Antony наголошує на значенні діалогу як засобу осмислення та узгодження власної ідентичності з тими, що приписуються іншими в ході комунікації. Це особливо важливо в умовах культурного розмаїття, коли викладач повинен демонструвати розуміння соціального контексту та сприяти толерантному діалогу [59].

Узагальнюючи викладене, доцільно трактувати «комунікативну культуру викладача вищої школи» як здатність до використання теоретичних засад комунікації та володіння практичними навичками педагогічної взаємодії. Це передбачає гнучкість у доборі комунікативних стратегій, чутливість до емоційного стану аудиторії, уміння долати бар'єри у спілкуванні, запобігати конфліктам і мотивувати студентів до активної участі в навчальному процесі.

К.Галацин і А.Хом'як аналізують процес становлення комунікативної культури в контексті кількох чинників: «особистісного становлення в юнацькому віці; студентства як специфічної соціальної спільноти; майбутньої професійної діяльності (технічного чи гуманітарного профілю); організації розвивальнокомунікативного середовища в закладі вищої освіти» [8, с. 25].

В дослідженні Т.Люріної, Н.Молодиченко та М.Коваленко підкреслюється, що: ««професійна освіта молоді людини не може бути завершеною без сформованої культури мови, мистецтва мовлення, етики комунікативної поведінки, високих моральних якостей та гуманістичного світогляду. Комунікативна культура передбачає наявність у кожного фахівця певних якостей і стратегій поведінки, які сприяють досягненню цілей у спілкуванні з іншими людьми: скласти позитивне враження про себе, продуктивно спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, прагнути до самореалізації в суспільних відносинах, адаптуватися до нових стосунків у трудовому колективі» [23, с. 52].

Зарубіжні вчені також розглядають комунікативну компетентність як результат інтеграції професійної підготовки та практичного досвіду. Зокрема, С.Kulgemeyer у дослідженні, присвяченому підготовці вчителів природничих дисциплін, дійшов висновку, що глибоке розуміння навчального предмета значно впливає на здатність педагога чітко й доступно пояснювати матеріал. Це, своєю чергою, свідчить про тісний зв'язок між предметною компетентністю та розвитком дієвих комунікативних навичок [62].

Ефективне викладання неможливе без уміння налагоджувати глибокі й змістовні стосунки зі студентами, адже об'єктом педагогічного впливу є не

інформація, а людина з її індивідуальними особливостями. За їхніми твердженнями, сучасний викладач має бути готовим до постійного особистісного і професійного зростання, оскільки освітній простір вимагає здатності до співпраці, рефлексії й емпатійної взаємодії. Комунікативна культура, як складник професійної компетентності викладача, охоплює знання, уміння та навички, необхідні для результативного спілкування у вищій школі.

О.Ясько досліджує роль цифрових ресурсів у формуванні комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов. Авторка наголошує: «В умовах інформаційного суспільства одним із основних джерел отримання інформації в сучасному світі є засоби масової інформації, а також інтернет-ресурси, що становлять сукупність інтегрованих програмно-апаратних та технічних засобів, а також інформації, призначеної для публікації в мережі Інтернет, яка відображається у відповідний текстовій, графічній або звуковій формах. Відповідно в контексті формування комунікативної культури майбутнього вчителя іноземних мов особливої актуальності набувають комунікативні інтернет-ресурси (автентичні тексти, електронна пошта, чати, матеріали з Вікіпедії, YouTube, вебінар, блог, e-mail дискусійні групи, Skype, щотижневий інформаційний бюлетень з комунікативної культури, веб-квест, телекомунікаційний проєкт)» [59, с. 13].

У межах нашого дослідження комунікативна культура викладача вищого навчального закладу розглядається як багатогранний процес, що передбачає розвиток не лише мовних навичок, а й емоційної чуйності, здатності до міжкультурного порозуміння, дотримання етичних норм та адаптацію стилів комунікації відповідно до потреб студентської аудиторії. Це явище охоплює не лише вербальні та невербальні засоби, а й такі риси, як емпатія, терпимість, готовність до діалогу та саморозвитку. В умовах цифровізації освіти, міжнародної інтеграції та дистанційного навчання вимоги до комунікативної культури викладача зростають, оскільки вона стає ключем до формування якісного, доступного й ефективного навчального середовища.

1.3. Когнітивний, афективний та поведінковий компоненти комунікативної культури викладача

Глибоке розуміння сутності комунікативної культури викладача закладу вищої освіти неможливе без детального аналізу її внутрішньої структури, яка, попри свою невід'ємну цілісність та системний характер, де компоненти не просто співіснують, а перебувають у складній взаємодії та взаємовпливі, для зручності теоретичного дослідження та практичної діагностики традиційно розглядається через призму трьох фундаментальних, взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів: когнітивного, аксіологічно-афективного та практично-поведінкового (праксеологічного).

Саме ця концептуальна тріада забезпечує цілісне охоплення ключових аспектів, які спільно формують здатність і готовність викладача до здійснення ефективної, доцільної та культурно адекватної комунікативної взаємодії в умовах складного академічного середовища. Вона включає: інтелектуальний капітал педагога — знання, уявлення й інтелектуальні здібності (тобто, що він знає про комунікацію, як її розуміє та осмислює); його ціннісно-емоційну сферу — переконання, ставлення, потреби й емоції (що саме він цінує у спілкуванні, як взаємодіє з партнерами, що переживає та до чого прагне); а також зовнішні вияви — дії, операції та комунікативні навички (що і як він робить у конкретних ситуаціях). Аналіз цих елементів у їхній взаємозалежності та безперервній взаємодії дозволяє уникнути вузького, редукціоністського бачення (наприклад, зведення комунікативної культури лише до технік спілкування) та розглядати її як багатовимірне, динамічне, ієрархічно структуроване особистісно-професійне утворення, яке постійно розвивається впродовж усього життя.

Когнітивний компонент комунікативної культури викладача вищої школи виконує роль її інтелектуальної основи, що формує ментальну карту та забезпечує стратегічне управління комунікативною поведінкою. Він охоплює широкий спектр як декларативних знань (усвідомлення фактів, понять, теорій), так і процедурних знань (володіння способами дій), а також усталених уявлень,

когнітивних схем, концептуальних моделей і розвинених інтелектуальних навичок. Цей компонент охоплює як загальні закономірності міжособистісного спілкування, так і специфіку педагогічної взаємодії в академічному середовищі.

Когнітивна складова визначає рівень осмисленості, глибини сприйняття та цілеспрямованості комунікативних дій викладача, надаючи можливість не лише реагувати на ситуації, а й свідомо моделювати комунікативні стратегії відповідно до контексту. Вона передбачає глибоке розуміння природи комунікації, її універсальних функцій (інформаційної, регулятивної, емоційно-ціннісної, соціальної), структурних характеристик та закономірностей.

До цієї компоненти належить критичне осмислення теоретичних підходів до комунікації, зокрема філософських, соціологічних і психологічних концепцій, а також знання моделей комунікативного процесу – від класичних лінійних схем (наприклад, Г.Лассуелл, К.Шеннон і В.Вівер) до сучасних інтерактивних (В.Шрамм) та трансакційних моделей (Д.Барнлунд), які трактують комунікацію як динамічну взаємодію, у межах якої створюється спільне значення між учасниками на основі зворотного зв'язку, контексту та досвіду.

Неодмінним складником комунікативної компетентності є глибоке усвідомлення ролі як вербальних (мовленнєвих), так і невербальних (паралінгвістичних, кінесичних, проксемічних тощо) засобів передавання інформації, а також розуміння психологічних механізмів соціального сприйняття (перцепції іншої людини), процесів інтерпретації повідомлень (з урахуванням можливих викривлень) та формування міжособистісних уподобань і неприйняття (атракцій). Водночас необхідно враховувати ймовірність виникнення атрибутивних помилок — хибних суджень про мотиви та причини поведінки інших людей.

До важливих складових когнітивної підготовки викладача належить також системне знання про типи, глибинні чинники появи та ефективні стратегії запобігання і подолання різних комунікативних бар'єрів, що можуть виникати на різних етапах взаємодії. Зокрема йдеться про:

- семантичні бар'єри, пов'язані з неоднозначністю термінів, розбіжностями у словниковому запасі (тезаурусі), використанням вузькопрофесійного жаргону;
- психологічні перешкоди, які можуть зумовлюватися установками, упередженнями, емоційним напруженням, стереотипами, тривожністю чи заниженою самооцінкою;
- соціокультурні труднощі, що виникають через відмінності у цінностях, традиціях, досвіді представників різних культур або субкультур (особливо при роботі з іноземними студентами);
- організаційні бар'єри, пов'язані з неефективною структурою комунікації у навчальному закладі, нестачею інформації або шумами у каналах зв'язку.

По-друге, когнітивний компонент охоплює спеціалізовані знання, що безпосередньо стосуються професійної комунікації викладача закладу вищої освіти, його ролей і функцій у педагогічному процесі. Йдеться про ґрунтовне розуміння норм, правил та етичних засад академічного дискурсу, включно з вимогами до наукового стилю усного й письмового мовлення, логічної побудови аргументації, принципів обґрунтування позиції, стандартів академічного цитування та оформлення наукових текстів. Такі знання є основою як для реалізації власної дослідницької діяльності, так і для формування у студентів основ академічної культури. Також цей компонент включає системне розуміння особливостей педагогічної комунікації в контексті вищої освіти: усвідомлення освітніх, виховних і розвивальних цілей спілкування під час лекцій, практичних і семінарських занять, індивідуальних консультацій; знання широкого арсеналу ефективних комунікативних методик і прийомів (наприклад, техніки постановки проблемних питань, методи активізації мислення, моделі організації продуктивної дискусії, інструменти групової роботи та кооперативного навчання, способи надання якісного зворотного зв'язку). Не менш важливим є усвідомлення вікових, психологічних та соціокультурних характеристик сучасних здобувачів освіти – зокрема, їхніх

пізнавальних потреб, схильності до самостійності, прагнення до взаємодії на партнерських засадах, потреби у візуалізації та інтерактивності. Педагогічна чутливість до таких індивідуальних чинників, як тип темпераменту, провідний стиль навчання, рівень підготовки чи мотивація, забезпечує диференційований і особистісно орієнтований підхід у взаємодії з аудиторією.

По-третє, суттєвим елементом когнітивної компетентності викладача є високий рівень мовленнєвої, соціолінгвістичної та прагмалінгвістичної обізнаності. Це означає не лише володіння нормами сучасної літературної мови (державної та, за потреби, іноземних), а й здатність тонко орієнтуватися в її стилістичних можливостях, прагматичних функціях та контекстуальній доречності використання мовних одиниць. Викладач має вміти точно й виразно передавати зміст, почуття й наміри, доречно застосовувати мовні засоби залежно від ситуації спілкування, соціального статусу співрозмовника та мети взаємодії.

По-четверте, до когнітивного компоненту належать також розвинені інтелектуальні вміння вищого порядку, які є критично важливими для орієнтації в складних комунікативних середовищах. Серед них: аналітичні – здатність оперативно аналізувати ситуацію спілкування, визначати її структуру, цілі, ризики й ключові елементи; синтетичні – уміння інтегрувати, узагальнювати інформацію з різних джерел і формулювати обґрунтовані висновки; прогностичні – передбачення можливого розвитку подій і реакцій співрозмовників; діагностичні – уміння зчитувати психологічний стан і комунікативні наміри інших осіб на основі аналізу їхньої поведінки; рефлексивні – здатність до критичного самоаналізу власної комунікативної поведінки, оцінювання її ефективності та корекції на основі власних спостережень.

Кульмінаційним рівнем розвитку когнітивного компоненту комунікативної культури викладача ЗВО є наявність глибоко інтегрованої метакогнітивної свідомості, що проявляється у здатності до реалістичної оцінки

власних комунікативних ресурсів, індивідуального стилю взаємодії, типових реакцій і поведінкових шаблонів. Вона також включає усвідомлення того, як інші сприймають і тлумачать його мовленнєві дії. Така здатність слугує основою для ефективного самоконтролю, адаптивної регуляції поведінки у спілкуванні та, що важливо, забезпечує постійний процес саморозвитку в галузі професійної комунікації.

Аксіологічний і афективний компоненти виступають глибинним внутрішнім стрижнем комунікативної культури, визначаючи її етичну спрямованість, емоційну насиченість та мотиваційну силу. Вони репрезентують особистісну систему цінностей, переконань, ідеалів, потреб і ставлень, які зумовлюють не лише ставлення до процесу спілкування, а й до учасників комунікативної взаємодії та самого себе як суб'єкта педагогічного діалогу.

Центральною цінністю тут виступає гуманістична орієнтація, що не зводиться до декларативного рівня, а проявляється у реальній практиці взаємодії: у безумовній повазі до гідності кожного студента й колеги, у визнанні права на самовираження, автономію та відмінну точку зору. Відданість принципам партнерства, діалогу та співпраці протиставляється авторитарним чи маніпулятивним моделям комунікації, які блокують взаємну довіру та знижують ефективність освітнього процесу.

Високий рівень толерантності, що виражається у відкритості до різноманіття (культурного, світоглядного, гендерного, психологічного), є ще одним ключовим аспектом ціннісної бази викладача. Спілкування розглядається не просто як інструмент досягнення професійних цілей, а як цінність сама по собі – джерело особистісного зростання, соціального зв'язку та глибокого міжлюдського взаєморозуміння.

Важливою є внутрішня мотивація до діалогу, бажання налагодити щирий контакт, досягти згоди навіть в умовах комунікативних труднощів, подолати бар'єри й конфлікти через конструктивну взаємодію та розширення власних комунікативних умінь.

Особливо значущою якістю є емпатія, що охоплює як здатність до когнітивного розуміння іншого, так і до емоційного співпереживання. Вона дозволяє глибше усвідомлювати емоційні стани співрозмовників, вчасно надавати психологічну підтримку, сприяючи формуванню довірливої, безпечної атмосфери у взаєминах зі студентами й колегами.

Афективні риси, пов'язані з емоційною зрілістю, також відіграють важливу роль. Йдеться про вміння зберігати професійну витримку у стресових ситуаціях, здатність до емоційного самоконтролю, уникнення руйнівних реакцій та підтримання позитивного настрою в комунікації. Оптимістичне ставлення до взаємодії як до ресурсу вирішення проблем через діалог значно підсилює ефективність комунікативної діяльності.

У центрі цієї структури стоїть етичний компонент, що передбачає не лише знання етичних норм, а й глибоке внутрішнє прийняття моральних принципів як регуляторів професійної поведінки. Йдеться про чесність у передаванні інформації, відкритість у намірах, відповідальність за зміст комунікації, справедливість у взаєминах із колегами та студентами, дотримання принципів академічної доброчесності та захист конфіденційної інформації, отриманої під час комунікації.

Ціннісно-мотиваційна та афективна сфери формують внутрішній духовний простір викладача і надають його комунікації глибокого гуманістичного змісту. Саме вони визначають загальний рівень моральності та етичності його професійної взаємодії, формують основи педагогічного світогляду, впливають на репутацію, а також сприяють створенню позитивного, творчого й безпечного мікроклімату в академічному середовищі. Ці чинники, хоча часто залишаються непомітними зовні, є ключовими для підтримки конструктивної освітньої атмосфери.

Практичний (поведінковий, або праксеологічний) компонент комунікативної культури викладача втілює внутрішні переконання, знання та цінності у конкретні дії та професійні навички. Це рівень безпосередньої реалізації комунікативної компетентності, що проявляється у гнучко

застосовуваних, автоматизованих уміннях, які дозволяють педагогові ефективно, етично й творчо досягати поставлених цілей у найрізноманітніших ситуаціях професійної взаємодії. Цей компонент охоплює різноплановий арсенал практичних засобів, які умовно можна поділити на кілька ключових груп:

Мовленнєві (вербальні) навички, що охоплюють не лише технічні характеристики усного мовлення – чіткість дикції, правильну вимову, темп, інтонацію, паузування – а й риторичну компетентність: логічність викладу, багатство та точність лексики, граматичну правильність і стильову варіативність. До цього блоку належать уміння формулювати питання різного рівня складності, стимулювати мислення, організовувати дискусію, наводити переконливі приклади, використовувати емоційно забарвлені мовні засоби (метафори, аналогії, іронію) й ефективно застосовувати техніки активного слухання – вербалізувати емоції співрозмовника, уточнювати, перефразувати, підсумовувати, демонструючи глибоку зацікавленість та повагу.

Невербальні засоби комунікації, які включають контроль над мімікою, позою, жестами, візуальним контактом, а також управління паралінгвістичними параметрами мовлення. Педагог має вміти не лише виразно користуватись цими засобами для посилення впливу, але й уважно зчитувати невербальні сигнали студентів для розуміння їхнього емоційного стану та рівня залученості.

Специфічні педагогічні комунікативні вміння, що складають ядро професійної майстерності викладача: здатність організовувати продуктивні діалоги, дискусії, фасилітувати групову роботу, створювати простір для безпечного самовираження студентів, ефективно модерувати взаємодію у команді, забезпечувати якісний зворотний зв'язок, а також проявляти педагогічний такт, емпатію та принциповість у спілкуванні. Це також включає навички запобігання та врегулювання конфліктів шляхом активного слухання, медіації та ведення конструктивних переговорів.

Навички цифрової комунікації, що набувають критичного значення в умовах діджиталізації освіти. Викладач має володіти інструментами

проведення онлайн-занять, організації асинхронного навчання, користування навчальними платформами, інтерактивними сервісами, вести ефективну онлайн-комунікацію з дотриманням етикету та забезпеченням інформаційної безпеки. Грамотне й креативне використання цифрових засобів підтримує високий рівень залучення студентів і сприяє якісному контролю знань у віртуальному середовищі.

Важливо ще раз і з особливим наголосом підкреслити, що комунікативна культура викладача ЗВО не є простою механічною сукупністю чи навіть арифметичною сумою цих трьох аналітично виділених компонентів (когнітивного, аксіологічно-афективного та практично-поведінкового). Вона являє собою їх інтегративну єдність та системну якість, де знання, цінності та навички перебувають у складній, нелінійній, діалектичній взаємодії, тісно взаємопов'язані на всіх рівнях, взаємно зумовлюють, доповнюють, збагачують та підсилюють одне одного, формуючи унікальний, неповторний, цілісний та відносно стабільний, але водночас гнучкий індивідуальний стиль професійної комунікативної поведінки конкретного викладача. Наприклад, глибокі теоретичні знання про комунікацію (когнітивний компонент) без відповідних гуманістичних ціннісних орієнтацій (аксіологічний компонент) можуть легко призвести до цинічного, маніпулятивного використання комунікативних технік для досягнення власних егоїстичних цілей, а щирі гуманістичні цінності та наміри без належних практичних умінь та навичок їхньої реалізації (поведінковий компонент) ризикують залишитися нереалізованими добрими побажаннями, не знаходячи адекватного втілення у реальній взаємодії.

Так само, розвинені практичні навички без глибокого розуміння теоретичних засад та етичних принципів можуть виявитися поверховими, шаблонними та неефективними у нестандартних ситуаціях. Комунікативна культура має виразний динамічний характер, не будучи статичною, раз і назавжди сформованою характеристикою, а являючи собою відкриту систему, що постійно розвивається, збагачується новими знаннями, досвідом та навичками, трансформується під впливом змін у професійному середовищі,

освітніх реформ, технологічного прогресу та суспільних викликів, і потенційно може вдосконалюватися протягом усього професійного життя викладача.

Джерелами цього безперервного розвитку є як зовнішні фактори (накопичений власний професійний досвід – як позитивний, так і негативний, що потребує осмислення; спостереження за досвідом колег; цілеспрямоване навчання в системі підвищення кваліфікації; участь у спеціалізованих тренінгах та семінарських заняттях; вивчення актуальної наукової та методичної літератури; активна самоосвіта та саморозвиток), так і, що є принципово важливим для забезпечення свідомого та цілеспрямованого характеру цього процесу, внутрішні психологічні механізми – насамперед, безперервна, глибока та чесна рефлексія над власною комунікативною практикою, систематичний аналіз її ефективності, відповідності поставленим цілям та етичним нормам, виявлення власних досягнень та зон найближчого розвитку. Її також вирізняє виражена професійна специфіка, яка зумовлена унікальними поліфункціональними цілями професійної діяльності викладача (не лише передача готових знань, але й стимулювання самостійного пошуку, виховання особистості, розвиток критичного та творчого мислення, формування ключових професійних компетенцій, здійснення наукових досліджень та поширення їх результатів), специфічними завданнями кожного етапу взаємодії, високим рівнем наукомісткості та часто абстрактним характером змісту комунікації, а також особливими соціально-психологічними та організаційними умовами педагогічної та наукової діяльності у вищій школі (поєднання формальних та неформальних стосунків, принцип академічної свободи та невід'ємної від неї відповідальності, високий ступінь публічності значної частини професійної діяльності, необхідність взаємодії з різними категоріями учасників освітнього процесу), що суттєво відрізняє її від комунікативної культури представників інших, навіть суміжних, професій (наприклад, шкільних вчителів, менеджерів, лікарів, юристів, журналістів чи політиків).

Нарешті, комунікативна культура викладача має яскраво виражений та соціально значущий нормативно-оцінний аспект, оскільки її рівень не лише є

об'єктом постійної самооцінки та рефлексії самого викладача, але й неминуче підлягає зовнішньому оцінюванню з боку різних суб'єктів академічного середовища та суспільства в цілому (з боку студентів через формальні процедури анкетування та неформальний зворотний зв'язок, що є важливим показником якості викладання; з боку колег під час взаємовідвідування занять, обговорення методичних питань чи спільної наукової роботи; з боку адміністрації закладу освіти під час процедур атестації, конкурсного відбору чи моніторингу якості освіти; а також опосередковано – суспільством через рівень підготовки та конкурентоспроможності випускників, репутацію закладу освіти та внесок викладачів у розвиток науки і культури). Це об'єктивно передбачає існування певних (хоча часто й не до кінця формалізованих та експлікованих) критеріїв, стандартів та ідеальних моделей оцінки комунікативної культури, відповідність яким і визначає її рівень – від низького, що характеризується комунікативною некомпетентністю, частими комунікативними невдачами та порушенням етичних норм, до високого, що свідчить про досягнення рівня комунікативної майстерності, творчий підхід до спілкування та здатність бути взірцем для студентів та колег.

Глибоке та всебічне розуміння цих фундаментальних сутнісних характеристик – інтегративності, динамічності, професійної специфіки та нормативно-оцінного характеру – а також складної трикомпонентної структури комунікативної культури викладача є абсолютно необхідною теоретичною передумовою для переходу до наступних, більш прикладних етапів наукового дослідження: розробки надійного та валідного діагностичного інструментарію для об'єктивної та багатоаспектної оцінки її актуального рівня розвитку у викладачів різних спеціальностей та з різним досвідом роботи; виявлення їхніх індивідуальних освітніх потреб, типових труднощів та "зон ризику" у сфері професійної комунікації; а також для наукового обґрунтування, теоретичного моделювання та подальшої експериментальної перевірки ефективних шляхів, дієвих методів, інноваційних технологій та оптимальних організаційних форм цілеспрямованого формування та безперервного вдосконалення комунікативної

культури в системі професійної підготовки майбутніх викладачів та безперервного професійного розвитку вже працюючих викладачів вищої школи.

Висновки до першого розділу

У першому розділі магістерської кваліфікаційної роботи здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти, що дозволив чітко окреслити понятійно-категоріальний апарат дослідження, з'ясувати основні функції та структурні компоненти досліджуваного феномена, а також простежити еволюцію наукових підходів до його вивчення.

З'ясовано, що комунікативна культура викладача – це інтегративне особистісно-професійне утворення, яке охоплює систему знань, цінностей, установок, умінь та навичок, що забезпечують ефективну, етичну, доцільну та партнерсько зорієнтовану комунікативну взаємодію в освітньому процесі. Вона проявляється у здатності викладача свідомо конструювати зміст, форму та стиль спілкування відповідно до педагогічної ситуації, а також формувати безпечне, доброзичливе і розвивальне освітнє середовище. Визначено, що комунікативна культура тісно пов'язана з такими категоріями, як професійна культура, педагогічне спілкування, комунікативна компетентність, комунікативна діяльність, хоча й має власну специфіку.

Розкрито функціональний потенціал комунікативної культури викладача, що охоплює інформаційне, регулятивне, афективне, виховне, когнітивне та соціальне забезпечення професійної діяльності. Показано, що комунікативна культура має не лише прикладне, але й ціннісне значення, виступаючи засобом формування гуманістичної взаємодії в академічному середовищі.

У межах проведеного дослідження подано авторське трактування терміна «комунікативна культура викладача вищої школи» як здатності реалізовувати комунікативну взаємодію на основі теоретичних знань у галузі комунікації,

застосовувати ефективні стратегії спілкування, створювати емоційно позитивну атмосферу в групі, долати труднощі педагогічного діалогу, запобігати конфліктам і мотивувати студентів до активної участі в навчальному процесі.

Звертається увага, що поняття «формування комунікативної культури» викладача розуміється як багатогранний процес, який охоплює вдосконалення мовних умінь, розвиток емоційної чуйності, міжкультурної компетентності та засвоєння етичних норм спілкування. Усі ці компоненти є важливими для забезпечення ефективної взаємодії з аудиторією, створення комфортного навчального середовища й досягнення професійної успішності.

На основі системного підходу визначено три основні структурні компоненти комунікативної культури:

- когнітивний: знання, уявлення, концептуальні моделі, інтелектуальні вміння, пов'язані з природою, закономірностями та етикою комунікації;
- аксіологічно-афективний: система цінностей, мотивацій, переконань, емоційних реакцій та етичних орієнтацій у комунікативній поведінці;
- практично-поведінковий (праксеологічний): реальні мовленнєві та невербальні дії, комунікативні стратегії, навички активного слухання, фасилітації, цифрової комунікації.

Узагальнено, що комунікативна культура викладача має інтегративний, динамічний, професійно зумовлений та нормативно оцінюваний характер. Її рівень визначається як через рефлексію самого педагога, так і зовнішнім оцінюванням студентами, колегами та адміністрацією. Сформованість комунікативної культури викладача ЗВО є не лише умовою професійної ефективності, а й чинником підвищення якості вищої освіти загалом.

Фундаментальними умовами для формування комунікативної культури є прагнення до професійної самореалізації та створення унікального освітнього простору, побудованого на засадах творчості й інноваційності. Активне впровадження сучасних педагогічних практик і постійне самовдосконалення сприяють поглибленню комунікативних умінь викладача, а отже – підвищенню

його ефективності як фахівця та як партнера у навчальному діалозі зі студентами.

Отримані теоретичні результати створюють методологічну основу для розробки моделі формування комунікативної культури викладача, визначення педагогічних умов та побудови системи її діагностики та вдосконалення в наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Сутність та структура поняття «комунікативна культура сучасного викладача вищої школи»

Комунікативна культура викладача закладу вищої освіти є ключовим елементом його професійної компетентності, що впливає на якість навчального процесу та характер взаємодії зі здобувачами освіти. Вона охоплює сукупність знань і навичок, які забезпечують ефективне спілкування та сприяють формуванню результативної комунікативної взаємодії в освітньому середовищі.

Наведемо авторську інтерпретацію сутності комунікативної культури викладача закладу вищої освіти

1. Комунікативна культура сучасного викладача охоплює цілісну систему знань, навичок, умінь і ціннісних орієнтацій, які забезпечують результативну міжособистісну взаємодію. У професійному контексті це означає здатність сприймати, осмислювати й передавати інформацію, враховуючи особливості сприйняття студентів, а також соціальні та культурні особливості освітнього середовища.

2. Комунікативна культура формує підґрунтя для створення відкритої та безпечної атмосфери в аудиторії, де студенти вільно висловлюють погляди, ставлять запитання та активно включаються в обговорення. Вона підтримує розвиток критичного мислення, творчості й ініціативності. Важливу роль відіграють також невербальні засоби спілкування – міміка, жести, тон голосу, емоційна експресія, які посилюють ефективність освітньої комунікації.

3. Комунікативна культура включає володіння мовною нормою (в усіх її проявах: фонетичних, акцентуаційних, лексичних, граматичних, синтаксичних, стилістичних), багатий лексичний запас, уміння дотримуватися вимог

літературної мови та формувати індивідуальний стиль мовлення. Вона передбачає здатність орієнтуватися в сучасних тенденціях мовного розвитку та втілювати їх у щоденній професійній практиці.

Успішна професійна діяльність викладача неможлива без глибокого розуміння особливостей вікової психології та фізіології студентської молоді. Такі знання виступають важливою складовою його педагогічної підготовки, оскільки дозволяють обирати найдоцільніші шляхи стимулювання пізнавальної активності здобувачів освіти. Зокрема, вони сприяють адекватному підбору технологій, форм і методів взаємодії, які ґрунтуються на принципах відкритого діалогу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії та партнерства.

Уміння викладача адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб і рівня розвитку студентів забезпечує формування сприятливого освітнього середовища, що мотивує до навчання, самореалізації та особистісного зростання. Використовуючи знання вікової психології, педагог здатен організувати освітній процес таким чином, щоб активізувати критичне мислення, креативність і залученість студентів.

На наш погляд, комунікативна культура викладача закладу вищої освіти структурується навколо кількох ключових компонентів: знань, навичок, цінностей і установок, а також соціокультурного контексту. Розглянемо ці складові детальніше:

1. Знання – систематизований обсяг інформації, понять, закономірностей, що формуються в процесі навчання, практичного досвіду та досліджень. У контексті комунікації це:

- *теоретичні знання*: основи педагогічної, комунікативної, мовленнєвої та культурної взаємодії;
- *професійні знання*: глибоке володіння змістом навчальної дисципліни, розуміння її міждисциплінарних зв'язків.

2. Навички – сформовані вміння, що забезпечують ефективну комунікацію:

- *вербальні*: точне й доступне викладення навчального матеріалу, підтримання дискусії, побудова діалогу;
- *невербальні*: використання жестів, міміки, інтонації, зорового контакту;
- *емоційні*: управління власними емоціями та чутливе реагування на емоційні стани студентів.

3. Цінності та установки – внутрішні орієнтири, що визначають стиль взаємодії викладача:

- *відкритість до діалогу, емпатія, етична поведінка, толерантність*;
- *рефлексивність*: здатність до самостереження й самовдосконалення.

4. Соціокультурний контекст – чинник, що істотно впливає на ефективність комунікації:

- *культурна чутливість*: розуміння соціальних, національних і культурних особливостей студентів;
- *міжкультурна комунікація*: здатність ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі.

Формування комунікативної культури викладача закладу вищої освіти з лінгвістичної точки зору обумовлюється рядом чинників, які відображають як мовну компетентність, так і соціокультурні особливості комунікації.

Мовний аспект (мовний компонент культури мовлення) пов'язаний із дотриманням норм літературної мови. Граматична та стилістична правильність, глибоке розуміння лексичних одиниць і здатність логічно вибудовувати мовлення є ключовими для досягнення точності, ясності та відповідності висловлювання ситуації спілкування.

Етичний аспект (етичний компонент культури мовлення) передбачає знання етикетних норм, традицій та заборон, притаманних певній культурі. Висока мовленнєва культура ґрунтується на дотриманні доречності, ввічливості та етичних норм у процесі спілкування.

Комунікативний аспект (комунікативний компонент культури мовлення) враховує мету, контекст та умови взаємодії. Викладач має володіти вмінням коригувати мовлення залежно від ситуації, дотримуючись лаконічності, виразності та змістовності повідомлення.

Естетичний аспект (естетичний компонент культури мовлення) проявляється у дотриманні принципів милозвучності, лексичного багатства, стилістичної різноманітності та виразності. Естетика мовлення формує емоційно привабливе та культурно виважене комунікативне середовище.

Освітній аспект включає рівень мовної освіти та загального інтелектуального розвитку мовця, що впливають на комунікативну поведінку.

Високий рівень комунікативної культури передбачає не лише володіння нормами літературної мови, а й розвиток мовленнєвої майстерності. Вона формується завдяки засвоєнню мовних і мовленнєвих кодів, а також реалізується через особистісні риси викладача — його емоції, цінності, думки й поведінкові реакції, що відповідають вимогам конкретної соціальної ситуації. Таким чином, до структури комунікативної культури викладача логічно віднести два взаємопов'язані компоненти: мовну культуру та мовленнєву культуру.

Мовна культура (або культура спілкування) – це сукупність поведінкових стратегій, які формуються на основі попереднього комунікативного досвіду особистості та використовуються для досягнення комунікативних цілей. Водночас мовленнєва культура виконує функцію інструмента самовираження особистості в процесі соціальної взаємодії. Для сучасного викладача мовленнєва культура охоплює здатність грамотно, логічно й змістовно викладати свої думки у професійній сфері. Вона передбачає володіння стилістичною грамотністю, вмінням вільно оперувати мовними ресурсами відповідно до ситуації, жанру та форми комунікації. Це становить важливу складову педагогічної майстерності та забезпечує розвиток ефективної комунікації в навчальному процесі.

Серед основних характеристик мовленнєвої культури (так званих критеріїв культури мовлення) виокремлюють такі:

- правильність мовлення визначається дотриманням усталених мовних норм, що відповідають сучасному етапу розвитку мови;
- чистота мовлення свідчить про лінгвістичну охайність мовця. Вона може порушуватися вживанням нелітературної лексики (росіянізмів, діалектизмів, просторіччя, жаргонізмів, канцеляризмів, слів-паразитів тощо);
- точність мовлення забезпечується ясним мисленням, добрим знанням теми й правильним добором термінів;
- логічність виявляється у послідовному, змістовному та аргументованому викладі думок, що спирається на знання об'єктивної реальності та дотримання законів логіки;
- виразність мовлення досягається завдяки чіткій артикуляції, правильному наголошенню, інтонаційній насиченості та образності мовлення;
- доречність передбачає відповідність змісту мовлення ситуації, темі та комунікативному завданню;
- мовне багатство проявляється у різноманітності лексичних, граматичних, стилістичних і інтонаційних засобів, а також у володінні фразеологією та стилістичними відтінками.

У контексті глобалізаційних процесів і стрімкого суспільного розвитку формування комунікативної культури набуває особливої значущості для підготовки фахівців, здатних ефективно реагувати на нові виклики сучасного світу. Технологічні інновації суттєво трансформують моделі міжособистісної взаємодії, що вимагає нових підходів до комунікації. Серед провідних напрямів розвитку комунікативної культури в сучасних умовах варто виокремити такі:

1. Опанування нових каналів комунікації. Процеси цифровізації змінюють усталені форми спілкування. Розвинена комунікативна культура забезпечує здатність ефективно функціонувати в інформаційних середовищах – соціальних мережах, месенджерах, відеоплатформах – дотримуючись при цьому норм етики та культури спілкування.

2. Збереження емоційного контакту у віртуальному просторі. В умовах дистанційної взаємодії особливо важливим стає уміння підтримувати емоційний зв'язок із співрозмовниками. Комунікативна культура передбачає розвиток емоційного інтелекту, що сприяє глибшому розумінню почуттів, емоцій і потреб інших людей навіть без фізичної присутності.

3. Формування критичного мислення. В умовах надлишку інформації зростає потреба в умінні аналізувати, фільтрувати та інтерпретувати отримані дані. Комунікативна культура передбачає не лише передавання повідомлень, а й відповідальне ставлення до достовірності інформації та вміння протидіяти маніпуляціям.

4. Міжкультурна взаємодія. Розширення комунікаційних меж у цифровому просторі відкриває нові можливості для міжкультурного діалогу. Для забезпечення ефективної співпраці важливо мати уявлення про культурні відмінності, дотримання норм толерантності та поваги до інших традицій.

5. Розвиток командної роботи. У цифровій реальності здатність до конструктивної співпраці та взаємодії в колективі стає ключовою. Комунікативна культура сприяє створенню ефективних команд, де цінуються довіра, підтримка та взаємна відповідальність.

6. Дотримання професійної етики. Нові технології висувають додаткові вимоги до моральних орієнтирів фахівця. Комунікативна культура включає засвоєння етичних норм поведінки в цифровому середовищі, що забезпечує професійну гідність та відповідальність у комунікації.

Отже, у сучасному цифровому суспільстві комунікативна культура виступає важливою передумовою для ефективної взаємодії, де ключовими чинниками успіху стають міжособистісні стосунки, здатність до співпраці та взаєморозуміння. У цьому контексті роль викладача набуває особливої значущості, оскільки саме він сприяє формуванню необхідних для нової епохи навичок, адаптуючи студентів до динамічних змін і технологічних викликів. Виокремимо основні напрями такої діяльності.

1. Демонстрація ефективної комунікації. Викладач є зразком мовленнєвої поведінки, навчаючи студентів чітко формулювати думки, вести діалог, критично мислити та конструктивно обговорювати ідеї. Ці вміння є базовими для функціонування в цифровому просторі.

2. Орієнтація в цифровому середовищі. Сприяючи освоєнню новітніх інформаційно-комунікаційних платформ, викладач допомагає студентам використовувати цифрові ресурси з навчальною метою, формуючи відповідальне ставлення до віртуального спілкування.

3. Формування аналітичного мислення. У час інформаційного надлишку викладач має навчати студентів розрізняти достовірну та маніпулятивну інформацію, критично аналізувати джерела, аргументувати свою позицію та вести обґрунтовану дискусію.

4. Розвиток емоційної компетентності. Через педагогічну взаємодію викладач формує у студентів навички емпатії, саморегуляції та емоційної чуйності, що сприяє ефективній взаємодії навіть у віртуальному середовищі.

5. Виховання міжкультурної чутливості. В умовах глобалізованої цифрової взаємодії викладачі мають заохочувати повагу до культурного різноманіття, навчаючи студентів правилам толерантного спілкування в інтернаціональному середовищі.

6. Підтримка інноваційного мислення. Заохочення креативності в комунікації, пошук нових форм вираження думок, використання візуальних, інтерактивних та мультимедійних засобів сприяють гнучкому мисленню та нестандартному підходу до навчання.

7. Етичні засади цифрової взаємодії. Викладач формує у студентів розуміння принципів етики в цифровому середовищі: дотримання конфіденційності, поваги до думки іншого, відповідальності за висловлювання.

8. Розвиток навичок колективної роботи. Створення умов для командної взаємодії сприяє формуванню вмінь конструктивного діалогу, розподілу обов'язків, досягнення спільної мети, що є ключовими якостями в сучасному професійному середовищі.

У підсумку можна стверджувати, що викладач вищої школи відіграє провідну роль у формуванні комунікативної культури майбутніх фахівців, спрямовуючи їх на ефективну інтеграцію у цифрову реальність, розвиток комунікаційної гнучкості та вміння адаптуватися до нових соціокультурних і технологічних умов.

2.2. Педагогічні умови розвитку комунікативної культури викладача вищої школи

Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти є ключовим компонентом його професійної підготовки. Сучасна педагогічна наука акцентує увагу на важливості створення спеціальних педагогічних умов, які б сприяли активному формуванню цієї культури. Такі умови забезпечують не лише покращення освітнього процесу, а й позитивно впливають на загальний розвиток студентів.

Педагогічні умови розглядаються як сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, що мають прямий вплив на результативність навчально-виховної діяльності. У контексті становлення комунікативної культури вони відіграють провідну роль, оскільки слугують засобом реалізації комунікативного потенціалу викладача. Ці умови охоплюють як організаційні та педагогічні, так і психолого-педагогічні чинники, які забезпечують розвиток здатності до ефективної взаємодії, емоційної врівноваженості та міжособистісного порозуміння в професійній діяльності.

Л. Варга підкреслює, що «**ф**ормування цінностей комунікативної культури у педагогів, передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних

принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій» [6, с. 16].

З метою визначення ефективних педагогічних умов, що сприяють розвитку комунікативної культури викладача вищої школи, було проведено опитування серед 20 здобувачів першого курсу, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. Учасникам було запропоновано перелік можливих чинників, серед яких: інтеграція навчальних курсів з розвитку комунікативних навичок, створення підтримувального навчального середовища, активна участь у професійних спільнотах, розвиток емоційного інтелекту, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, крос-культурні програми, формування навичок активного слухання та публічних виступів, стимулювання професійної рефлексії, підвищення емоційної компетентності, розвиток критичного мислення, забезпечення безперервного професійного зростання, формування здатності до вирішення конфліктів, участь у тренінгах і семінарських заняттях, а також застосування менторства й наставництва.

Аналіз отриманих результатів дозволив виокремити п'ять провідних педагогічних умов, які, на думку респондентів, є найбільш значущими для розвитку комунікативної культури викладача:

1. Формування позитивного освітнього середовища. Важливою передумовою розвитку комунікативної культури викладача є створення комфортного психологічного клімату, який забезпечує відкриту взаємодію зі студентами. Освітній простір, орієнтований на підтримку, інновації та самовираження, сприяє впевненості викладача у власних силах, що позитивно впливає на його здатність до ефективного спілкування. Такий підхід стимулює обмін ідеями, сприяє формуванню критичного мислення та підвищує зацікавленість студентів у навчанні. Доцільно організовувати колективні форми взаємодії – наукові конференції, семінарські заняття, круглі столи – які сприяють обміну досвідом. Важливим є також залучення студентів до

дослідницької роботи, що формує в них уміння командної співпраці. Не менш значущими є соціальні взаємодії викладача у колективі, участь у культурному житті закладу освіти, адже саме вони зміцнюють довіру та формують позитивний імідж педагога. Отже, сприятливе навчальне середовище виступає фундаментом для формування комунікативної культури викладача.

2. Інтеграція сучасних ІКТ у навчальний процес. У добу цифрових технологій важливим чинником формування комунікативної культури є активне використання інформаційно-комунікаційних засобів. Завдяки таким інструментам, як відеоконференції, освітні платформи, блоги, соціальні мережі, викладачі можуть не лише передавати знання, але й підтримувати інтерактивну взаємодію зі здобувачами освіти. Застосування ІКТ сприяє розвитку цифрової компетентності, адаптації до нових умов, підвищенню якості педагогічного спілкування та створенню індивідуального підходу до студентів. Завдяки вільному доступу до інформаційних ресурсів розвивається критичне мислення, уміння аналізувати й обговорювати проблемні питання, що є важливою складовою комунікативної культури.

3. Розвиток рефлексивності та емоційної компетентності викладача. Здатність до самоаналізу, усвідомлення ефективності власного педагогічного впливу та емоційна чутливість є визначальними характеристиками професійного педагога. Рефлексивна діяльність дає змогу оцінити вплив комунікативних стратегій, коригувати поведінкові моделі, удосконалювати стиль викладання. Емоційна компетентність передбачає здатність викладача розпізнавати та враховувати емоційні стани студентів, управляти власними емоціями, створюючи атмосферу взаєморозуміння і підтримки. Поєднання професійної рефлексії з емоційною зрілістю підвищує ефективність педагогічної взаємодії, сприяє формуванню довірливих стосунків і позитивного мікроклімату в аудиторії.

4. Забезпечення безперервного професійного розвитку. Невід'ємною умовою удосконалення комунікативної культури є систематичне підвищення кваліфікації викладача. Постійна участь у тренінгах, семінарських

заняттях, обмінах досвідом, залучення до професійних спільнот сприяє оволодінню новими методами взаємодії, сучасними підходами до навчання та інноваційними формами комунікації. Така активність стимулює професійне зростання, збагачує комунікативний досвід і зміцнює міжособистісні зв'язки в академічному середовищі. Водночас постійний розвиток сприяє емоційній стабільності та здатності ефективно реагувати на виклики освітнього процесу.

Запропоновані педагогічні умови – створення комфортного навчального середовища, впровадження ІКТ, розвиток рефлексії та емоційної компетентності, безперервне професійне вдосконалення – є ключовими факторами формування комунікативної культури викладача. Їхнє цілісне впровадження забезпечує якісну педагогічну взаємодію, ефективну організацію навчального процесу та сприяє професійному розвитку сучасного фахівця в умовах освітніх трансформацій.

2.3. Процес і компоненти формування комунікативної культури викладача вищої школи

Процес формування комунікативної культури викладача вищої школи є складним, багатофакторним явищем, що охоплює різноманітні виміри його особистісного та професійного становлення. Насамперед, він починається з глибокого усвідомлення значущості спілкування як невід'ємної складової освітнього процесу. Вміння налагоджувати ефективну комунікацію зі студентами та колегами визначає якість навчання і впливає на його кінцевий результат. У зв'язку з цим викладач повинен розвивати такі ключові навички, як активне слухання, вміння застосовувати невербальні засоби спілкування та здатність адаптувати мовлення й комунікативну поведінку відповідно до специфіки аудиторії.

Ще одним вагомим чинником є розвиток емоційного інтелекту, що забезпечує здатність викладача розпізнавати й враховувати емоційні стани студентів, бути чутливим до їхніх переживань і потреб. Така чутливість сприяє

створенню атмосфери психологічної безпеки та взаємної довіри, що позитивно впливає на мотивацію до навчання.

Не менш важливою складовою формування комунікативної культури є інтеграція цифрових технологій у професійну діяльність. Сучасний викладач має вільно орієнтуватися в онлайн-інструментах та освітніх платформах, які полегшують комунікацію, забезпечують зворотний зв'язок і дають змогу підтримувати навчальний діалог поза межами традиційної аудиторії.

Окрім цього, формування комунікативної культури передбачає розвиток здатності до критичного мислення, ведення продуктивного діалогу та стимулювання аргументованого висловлення позиції. Викладач повинен активно сприяти тому, щоб студенти долучалися до обговорення проблемних питань, розвивали аналітичне мислення та навички аргументації. Важливою умовою професійного зростання є здатність до рефлексії. Постійний самоаналіз, врахування відгуків з боку студентів і колег, готовність визнавати недоліки й працювати над їхнім усуненням – усе це є запорукою підвищення якості комунікативної взаємодії викладача.

Становлення комунікативної культури викладача закладу вищої освіти є безперервним процесом, який триває впродовж усього його професійного життя та охоплює низку ключових етапів. Розглянемо їх послідовно.

1. Початковий етап. У цей період майбутній викладач опановує фундаментальні теоретичні знання про суть і значення комунікації, специфіку педагогічної взаємодії, а також про роль комунікативної культури в організації освітнього процесу. Формування основ відбувається переважно під час здобуття освіти у педагогічному закладі вищого рівня.

2. Практичний етап. На цьому рівні комунікативна культура набуває прикладного змісту: викладачі починають активно застосовувати здобуті знання у професійній діяльності, вдосконалюють мовленнєві й міжособистісні навички. Особливої ваги набуває здатність до рефлексії та критичного осмислення власної комунікативної поведінки, що дає змогу виявити індивідуальні сильні сторони та зони розвитку.

3. Етап професійного самовдосконалення. У подальшому процесі професійної діяльності викладачі мають можливість розширювати свій комунікативний потенціал через участь у підвищенні кваліфікації, тренінгах, фахових семінарських заняттях, конференціях. Це дозволяє не лише бути в курсі новітніх освітніх тенденцій, а й гнучко адаптуватися до змін, що відбуваються в сучасному освітньому просторі.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що формування комунікативної культури викладача – це динамічний і тривалий процес, який потребує відкритості до нового досвіду, саморозвитку та готовності до змін. Він виступає не тільки механізмом передавання знань, але й основою створення позитивного освітнього середовища, в якому кожен студент відчувається цінним і підтриманим.

Отже, провідними напрямками розвитку комунікативної культури викладача є його прагнення до самореалізації в професійній сфері, створення власної творчої педагогічної моделі, а також безперервний пошук нових підходів до комунікативної взаємодії. У цьому контексті проблема формування комунікативної культури набуває особливої значущості для підвищення ефективності професійної діяльності викладача та якості освітнього процесу загалом.

У своєму дослідженні С. Симоненко, розробляючи модель формування комунікативної компетентності для фахівців галузі програмної інженерії, доводить доцільність і достатність впровадження комплексу тісно пов'язаних між собою та взаємодоповнюючих компонентів. До таких компонентів належать: «мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний і результативно-оцінювальний» [46, с. 10].

Натомість О. Ясько у своїй дисертаційній роботі, присвяченій формуванню комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов за допомогою ресурсів Інтернету, виокремлює такі структурні елементи цього педагогічного феномена. «З урахуванням основних характеристик комунікативної культури, її функціонального наповнення та специфіки

професійної діяльності викладачів іноземної мови, авторка визначає чотири ключові компоненти:

- особистісно-ціннісний, що охоплює систему ціннісних орієнтацій майбутнього педагога, його ставлення до культури інших народів як до сукупності соціальних і духовних цінностей;
- когнітивний, який передбачає формування мовної, мовленнєвої й соціокультурної компетентностей, а також розвиток умінь у говорінні, письмі, читанні та аудіюванні іноземною мовою, із засвоєнням її лексичних і граматичних особливостей;
- технологічний, що реалізується у здатності вирішувати комунікативні завдання через аналіз, постановку мети, планування, організацію, оцінювання та корекцію педагогічної взаємодії» [58, с. 12].

На основі аналізу наукових підходів до структури комунікативної культури, у даному дослідженні пропонується авторське бачення її складових. На нашу думку, комунікативна культура викладача вищої школи формується як цілісна система, що включає чотири ключові компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, операційно-діяльнісний та рефлексивний, кожен з яких відіграє важливу роль у забезпеченні ефективної професійної взаємодії.

Когнітивний компонент охоплює сукупність знань, необхідних для організації результативної комунікації. Це включає розуміння основ комунікаційного процесу, його функцій, типів та засобів передачі інформації. Особливо важливо, щоб викладач був обізнаний зі специфікою педагогічної комунікації, віковими характеристиками студентської аудиторії та особливостями їх пізнавальної діяльності. Не менш значущими є знання щодо ефективного використання стратегій і тактик взаємодії у навчальному середовищі.

Основними показниками є:

- обізнаність із базовими теоріями комунікації, моделями (лінійною, інтерактивною, транзакційною), функціями та принципами взаємодії;

- розуміння особливостей педагогічного спілкування, вікового розвитку та когнітивних можливостей студентів;
- здатність аналізувати ситуації взаємодії, ідентифікувати бар'єри у спілкуванні та добирати відповідні стратегії їх подолання;
- врахування культурних і соціальних чинників, що впливають на ефективність педагогічної комунікації;
- гнучкість у виборі методів взаємодії, зокрема застосування діалогу, співпраці, дискусій тощо.

Емоційно-ціннісний компонент відображає здатність викладача до емпатії, емоційної врівноваженості, гнучкості у спілкуванні. Він забезпечує формування сприятливого психологічного клімату в групі, сприяє взаєморозумінню та налагодженню партнерських стосунків зі студентами. Важливо, щоб викладач усвідомлював значення ефективної комунікативної взаємодії та мав внутрішню мотивацію до постійного вдосконалення відповідних навичок. Охоплює:

- емоційну чуйність і здатність розпізнавати внутрішні стани студентів, підтримувати їх у складних ситуаціях;
- уміння контролювати власні емоції та зберігати психологічну рівновагу;
- наявність морально-етичних орієнтирів, які викладач формує і передає студентам;
- прагнення створити естетично привабливий освітній простір із застосуванням творчих засобів впливу;
- емпатію як основу довірливих і відкритих стосунків між учасниками освітнього процесу.

Операційно-діяльнісний компонент охоплює практичні вміння й навички, які забезпечують успішне спілкування. До них належать володіння вербальними та невербальними засобами комунікації, уміння слухати співрозмовника, логічно будувати висловлювання, використовувати доцільні стратегії взаємодії відповідно до конкретного освітнього контексту. Включає:

- навички планування та організації педагогічної взаємодії;
- здатність активізувати студентів, підтримуючи їхню включеність у процес навчання;
- вміння ефективно застосовувати інформаційні та комунікаційні технології;
- адекватне сприйняття зворотного зв'язку та внесення змін у власну діяльність;
- застосування інтерактивних методів (кейсів, рольових ігор) для розвитку комунікативних умінь здобувачів.

Рефлексивний компонент забезпечує здатність педагога до самоаналізу та критичного переосмислення власної комунікативної поведінки. Він дозволяє виявляти недоліки у спілкуванні, оцінювати ефективність застосованих прийомів та коригувати власну діяльність відповідно до потреб аудиторії та зміни педагогічних умов. Проявляється через:

- усвідомлення власних сильних та слабких сторін;
- вміння аналізувати ефективність комунікації та приймати рішення на основі результатів взаємодії;
- здатність адаптувати педагогічну діяльність до нових умов та освітніх викликів;
- розвиток критичного мислення та самоаналізу;
- залучення до безперервного професійного зростання через навчання, спільноти практики, участь у науково-методичних заходах.

Узагальнюючи вищезазначене, виокремлено три рівні сформованості комунікативної культури викладача:

1. Низький рівень характеризується фрагментарними знаннями, обмеженими навичками, труднощами у взаємодії зі студентами, недостатнім рівнем рефлексії та невисокою емоційною стійкістю.

2. Середній рівень свідчить про наявність базових умінь, часткову реалізацію цінностей у професійній діяльності, здатність до адаптації й окремі спроби вдосконалення.

3. Високий рівень передбачає глибоке розуміння комунікаційного процесу, гнучкість у виборі стратегій, емоційну зрілість, системну рефлексію, інноваційність та сталу орієнтацію на професійний розвиток.

Висновки до другого розділу

У ході проведеного дослідження встановлено, що навчальний процес у закладах вищої освіти має комплексний характер, охоплюючи інтелектуальні, емоційні та соціальні складові. Основне його спрямування полягає у формуванні критичного мислення, стимулюванні самостійної пізнавальної активності та забезпеченні умов для неперервного професійного саморозвитку.

Доведено, що знання в сфері комунікації є фундаментом для розвитку комунікативних умінь і формування культурної компетентності. Саме ці знання дають змогу викладачам і студентам ефективно адаптувати власні моделі взаємодії відповідно до конкретного контексту та завдань освітньої діяльності. Комунікативні навички виступають ключовим інструментом для досягнення порозуміння в академічному середовищі, де чіткість і точність передавання інформації мають вирішальне значення.

Цінності й установки, які лежать в основі педагогічної комунікації, формують моральний орієнтир і забезпечують ефективність, етичність та результативність взаємодії в навчальному процесі. Їхнє впровадження сприяє не лише позитивній атмосфері в освітньому середовищі, але й загальному підвищенню якості навчання.

Окрему увагу в дослідженні приділено соціокультурному контексту комунікації, який передбачає глибоке розуміння викладачем культурних, соціальних, економічних та історичних особливостей. Здатність враховувати ці чинники у навчальному процесі допомагає створювати комфортне освітнє середовище, орієнтоване на потреби студентів, сприяючи всебічному розвитку їхньої особистості.

У ході аналізу було виокремлено педагогічні умови, необхідні для розвитку комунікативної культури викладача. Серед них:

- формування безпечного і сприятливого навчального середовища,
- впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій,
- розвиток емоційної компетентності та рефлексивних умінь,
- організація безперервного професійного зростання викладача.

Встановлено, що комунікативна культура викладача вищої школи складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного, операційно-діяльнісного та рефлексивного. Для кожного з них визначено відповідні показники, що відображають рівень сформованості.

- когнітивний компонент передбачає обізнаність викладача у теорії комунікації, розуміння специфіки взаємодії в освітньому контексті, а також здатність до гнучкого використання комунікативних стратегій.

- емоційно-ціннісний компонент виявляється у вмінні виявляти та регулювати емоційні стани, підтримувати етичні орієнтири, виявляти емпатію й естетичне чуття в освітньому процесі.

- операційно-діяльнісний компонент охоплює практичні навички педагогічної взаємодії, застосування технологій, створення сприятливих умов для навчання та реагування на зворотний зв'язок.

- рефлексивний компонент передбачає здатність викладача до самоаналізу, критичної оцінки власної діяльності, адаптації до змін і прагнення до професійного самовдосконалення.

На основі аналізу кожного компонента визначено три рівні сформованості: низький, середній і високий, які дозволяють оцінити ступінь розвитку комунікативної культури викладача та орієнтуватися у виборі засобів її подальшого вдосконалення.

Таким чином, розвиток комунікативної культури викладача є безперервним процесом, що охоплює особистісні, професійні, емоційні та соціокультурні складові, і вимагає цілісного, комплексного підходу до педагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

3.1. Організація та зміст педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент у межах цього дослідження мав на меті перевірити ефективність запропонованих методичних підходів до формування комунікативної культури викладача закладу вищої освіти. Він охоплював два основних етапи: констатувальний і формувальний. На першому етапі було визначено початковий рівень сформованості комунікативної культури викладачів, тоді як на другому – реалізовано авторську методику, спрямовану на її розвиток, із подальшим аналізом змін, що відбулися.

Організація дослідження передбачала розробку та поетапну реалізацію програми педагогічного експерименту. Було визначено базу проведення дослідження – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Експеримент проводився серед викладачів та студентів першого курсу спеціальності «Початкова освіта». Загалом у дослідженні взяли участь 20 студентів та 6 викладачів.

На констатувальному етапі було проведено анкетування студентів з метою з'ясування їхніх уявлень про значущість комунікативної культури викладача в освітньому процесі. Респондентам було запропоновано анкету з десяти питань, які стосувалися ставлення до стилю спілкування викладача, оцінки його комунікативних якостей, а також виявлення очікувань щодо оптимальних моделей комунікативної взаємодії в аудиторії. Аналіз отриманих відповідей показав, що 75% опитаних вважають комунікативну культуру викладача надзвичайно важливою для продуктивного навчання, а ключовими ознаками ефективного спілкування названо доступність пояснення матеріалу,

емпатійність, уважність, відкритість до діалогу, уміння слухати та поважати точку зору інших. Також було зафіксовано потребу у підвищенні рівня комунікативної компетентності окремих викладачів.

Формувальний етап педагогічного експерименту полягав у запровадженні комплексу педагогічних заходів, спрямованих на розвиток вербальних і невербальних навичок спілкування викладачів. Зокрема, впроваджувалися тренінгові елементи, інтерактивні методи (дискусії, кейси, рольові ігри, мозкові штурми), групові форми роботи, метод проєктів, а також елементи рефлексивного аналізу. Заняття супроводжувалися використанням мультимедійних засобів і презентаційних платформ, що дало змогу посилити візуальну складову комунікації та активізувати сприйняття студентів. Значну увагу було приділено вдосконаленню таких умінь, як активне слухання, аргументація, чітке формулювання думок, коригування комунікативного стилю залежно від аудиторії, керування власними емоціями та розвиток емпатії.

Особливістю формувального етапу стало залучення викладачів до самоаналізу комунікативних ситуацій на основі відеозаписів занять, а також обговорення результатів анкетування з колегами в межах професійних дискусій. Це дало змогу здійснити внутрішнє осмислення власної педагогічної діяльності, що є важливою умовою рефлексивного розвитку.

Усі заходи проводилися з урахуванням етичних вимог, що передбачали добровільність участі, анонімність відповідей, недопущення психологічного дискомфорту та дотримання принципів академічної доброчесності. Важливим також був аспект дотримання принципу конфіденційності щодо характеристик респондентів та результатів їхніх відповідей.

Отже, організація педагогічного експерименту була спрямована на отримання об'єктивної картини рівня сформованості комунікативної культури викладачів та оцінку ефективності запроваджених педагогічних умов і методичних прийомів. На наступному етапі дослідження здійснювався порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів

експерименту з метою встановлення динаміки змін та визначення ефективності реалізованої методики.

3.2. Констатувальний етап експерименту: аналіз стану розвитку комунікативної культури викладачів

Констатувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на виявлення реального рівня сформованості комунікативної культури викладачів закладу вищої освіти. На цьому етапі застосовувалися методи, інтерв'ювання та спостереження, що дозволило комплексно охарактеризувати існуючий стан досліджуваного явища.

Опитування студентів, які безпосередньо взаємодіють із викладачами, дало змогу виявити, які аспекти комунікативної культури вважаються найбільш значущими. Анкета містила 20 тверджень, згрупованих за чотирма компонентами комунікативної культури, що дозволило комплексно оцінити сформованість відповідних якостей у викладачів (див. Додаток А).

За результатами анкетування 80 % опитаних студентів зазначили, що найважливішим чинником є вміння викладача чітко й доступно викладати навчальний матеріал. 70 % респондентів наголосили на важливості грамотності та чіткості мовлення, 65 % – на емпатії та уважності до студентів (див. рис.3.1). Серед інших важливих аспектів студенти також відзначили здатність викладача розв'язувати конфліктні ситуації (40 %) та ефективно використовувати невербальні засоби спілкування (30 %).

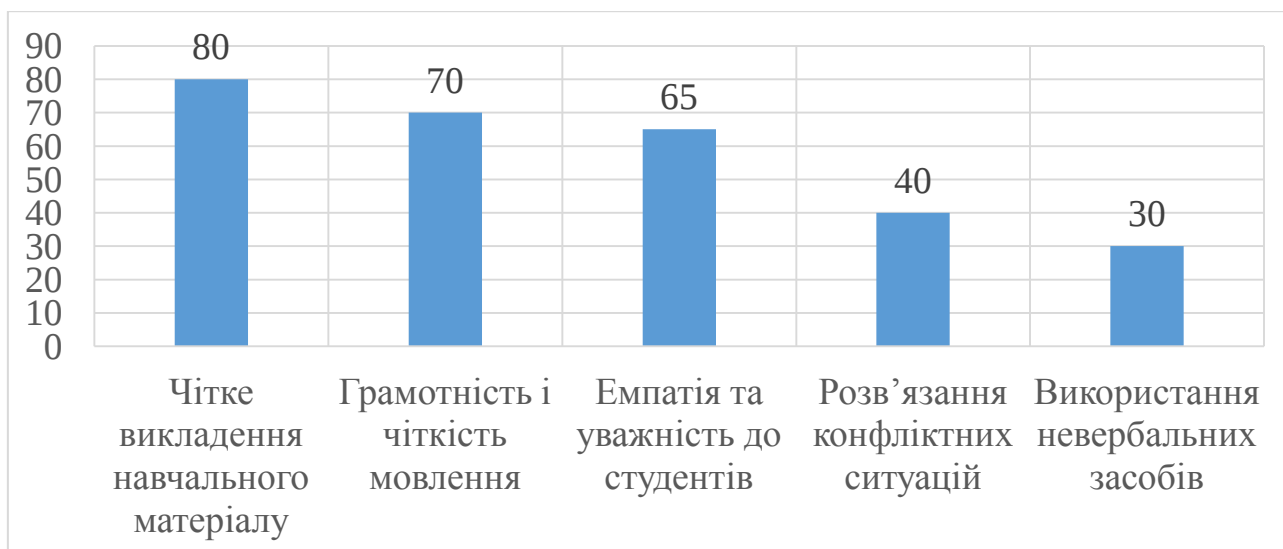

Рис. 3.1. Розподіл важливих аспектів комунікативної культури викладача за оцінками студентів

Загальний рівень значущості комунікативної культури викладача був визначений як високий: 75 % студентів вважають її надзвичайно важливою, ще 20 % – помірно важливою (див. рис.3.2). Це свідчить про те, що ефективна комунікація є ключовим фактором у сприйнятті якості навчального процесу студентами.

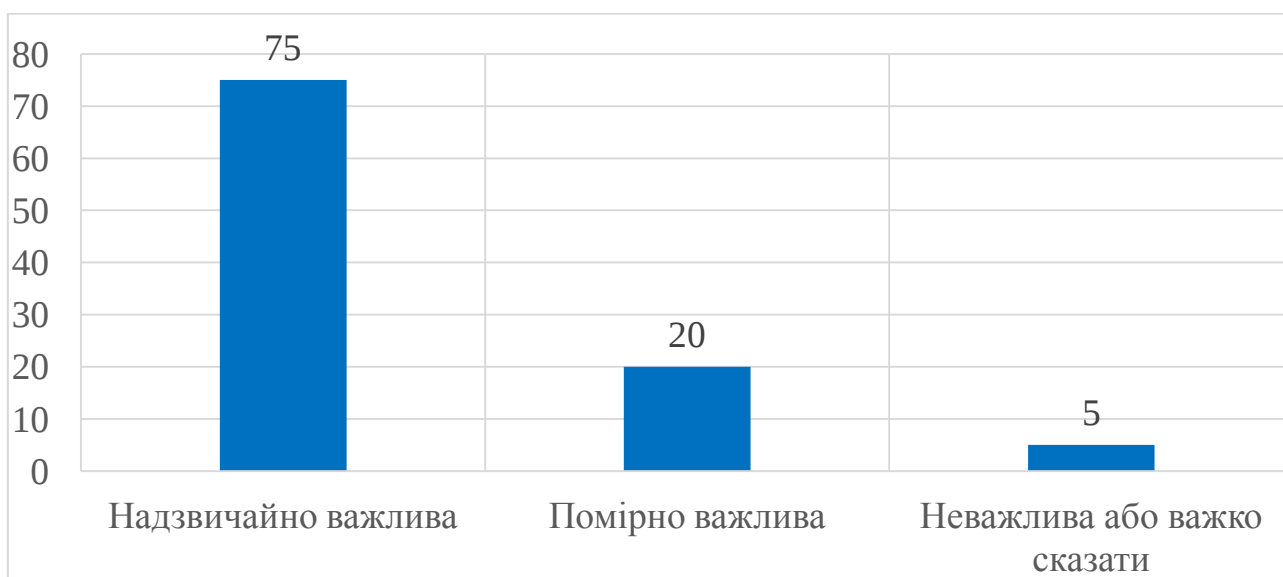

Рис. 3.2. Оцінка важливості комунікативної культури викладача (за оцінками студентів)

Щодо бар'єрів у спілкуванні, 30 % студентів зіштовхуються з ними часто, 50 % – рідко, і лише 20 % зазначили, що таких бар'єрів не виникає (див. рис.3.3). Таким чином, попри загальне позитивне ставлення до комунікативної діяльності викладачів, у процесі взаємодії все ще залишаються певні труднощі, пов'язані з недостатньою гнучкістю або емоційною чутливістю.

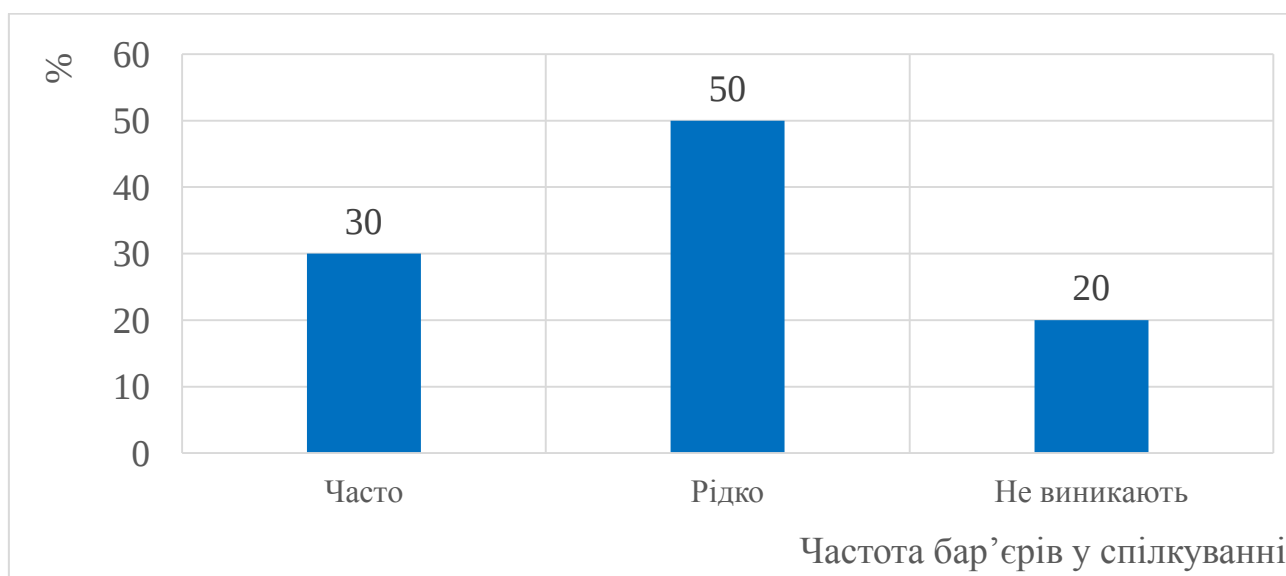

Рис. 3.3. Частота виникнення бар'єрів у спілкуванні між викладачами та студентами

Для отримання якіснішої інформації були також зібрані пропозиції студентів щодо покращення комунікативної взаємодії у процесі навчання. Найбільш поширеними рекомендаціями були: впровадження тренінгів із ефективного спілкування (60 %), активніше використання інтерактивних методів (50 %) та покращення механізмів зворотного зв'язку (40 %) (див. рис.3.4).

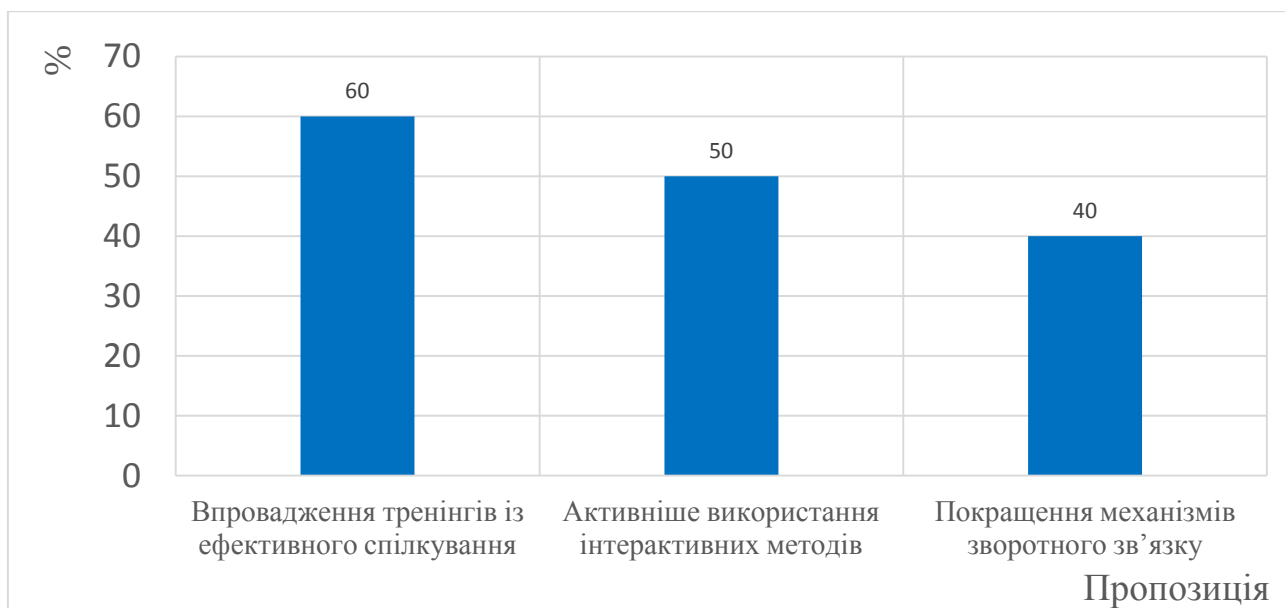

Рис. 3.4. Пропозиції студентів щодо покращення комунікаційної взаємодії

На основі зібраних даних здійснено розподіл рівнів сформованості комунікативної культури викладачів за чотирма ключовими компонентами: когнітивним, емоційно-ціннісним, операційно-діяльнісним і рефлексивним (див. рис.3.5). Під час аналізу враховувалися такі показники, як знання теоретичних основ комунікації, здатність до емоційної регуляції, уміння організовувати комунікативний процес, а також здатність до самоаналізу.

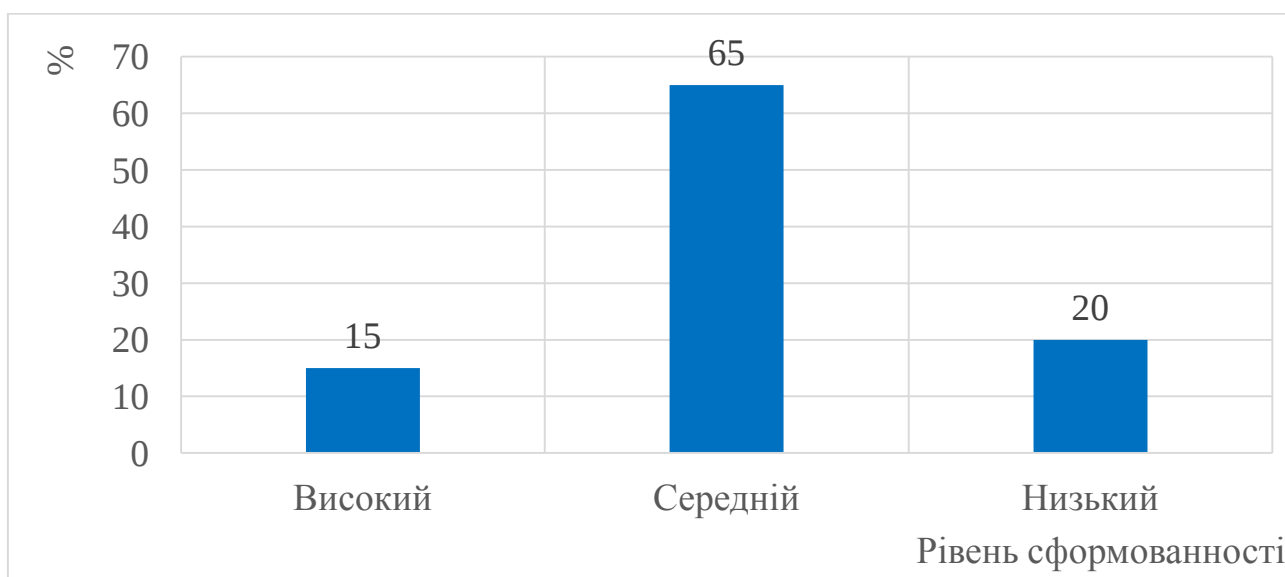

Рис. 3.5. Рівні сформованості комунікативної культури викладачів ЗВО

Результати дозволили визначити, що переважна частина викладачів має середній рівень сформованості комунікативної культури, що характеризується наявністю базових навичок, проте з потребою в подальшому удосконаленні окремих аспектів, зокрема – емоційної чутливості, гнучкості у виборі стратегій спілкування та активного реагування на зворотний зв'язок від студентів. Невеликий відсоток викладачів демонструє високий рівень, який передбачає глибоке розуміння комунікаційних процесів, здатність адаптуватися до змін у навчальному середовищі, володіння емоційною компетентністю та здатність створювати сприятливу психологічну атмосферу в аудиторії.

Отримані результати констатувального етапу стали підґрунтям для розробки методичних заходів формувального етапу експерименту, спрямованих на цілеспрямоване покращення рівня комунікативної культури викладачів. Виявлені особливості сформованості комунікативної культури викладачів стали основою для обґрунтування та реалізації методичних заходів, описаних на формувальному етапі експерименту.

3.3. Формувальний етап експерименту та аналіз його результатів

Формувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов та методичних заходів щодо формування комунікативної культури викладачів закладу вищої освіти. На цьому етапі здійснювалося впровадження спеціально розробленої методики, яка поєднувала різні форми, методи та засоби навчання, спрямовані на розвиток когнітивного, емоційно-ціннісного, операційно-діяльнісного та рефлексивного компонентів комунікативної культури.

В основі формувального впливу були використані тренінгові заняття, інтерактивні форми роботи (дискусії, кейси, рольові ігри), вправи з розвитку навичок активного слухання, самопрезентації, емпатійного реагування, а також елементи рефлексивного аналізу педагогічних ситуацій. Значну увагу було приділено розвитку вербальної та невербальної комунікації, навичкам

ефективної взаємодії зі студентською аудиторією та адаптації до комунікативного стилю кожної окремої групи.

У межах реалізації формувального етапу педагогічного експерименту було проведено лабораторне заняття з дисципліни «Методика роботи асистента вчителя» на тему «Використання інноваційних методів у роботі асистента вчителя». Основна мета заняття полягала в ознайомленні здобувачів освіти з сучасними педагогічними підходами, зокрема інноваційними методами, актуальними для інклюзивного середовища, а також у формуванні практичних навичок їх адаптивного використання.

Освітні, виховні й розвиваючі завдання заняття були спрямовані на формування відповідального ставлення до професійної діяльності, розвиток емпатії, критичного мислення й аналітичних здібностей. Особливу увагу було приділено моделюванню ситуацій взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами, що сприяло реалізації практичної складової дослідницької методики. У процесі виконання завдань студенти розробляли сценарії застосування інтерактивних технологій та демонстрували здатність до індивідуалізації освітнього впливу.

Заняття було забезпечене сучасною матеріально-технічною базою: використовувалися ноутбуки, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка, а також актуальні фахові джерела, включаючи публікації з проблем інклюзивної освіти та рекомендації МОН. Застосування кейс-методів, ігрових технологій і групових форм роботи забезпечило динамічну взаємодію та активну включеність студентів.

Результати лабораторної роботи презентувалися у формі презентацій та письмових звітів. Аналіз виконаних завдань засвідчив високий рівень мотивації, самостійності й аналітичної зрілості здобувачів освіти. Оцінювання було об'єктивним, супроводжувалося детальними коментарями викладача та сприяло рефлексії студентів щодо якості власної діяльності.

У процесі формувального етапу дослідження було проведено практичне заняття з навчальної дисципліни «Психологія» на тему «Формування

емоційного інтелекту як складової професійної компетентності». Зміст заняття був інтегрований у логіку реалізації авторської методики формування комунікативної культури викладача ЗВО, зокрема – в контексті розвитку емоційної чутливості, емпатії та навичок міжособистісної взаємодії.

Заняття мало чітко структуровані цілі: освітню (ознайомлення студентів із компонентами емоційного інтелекту та методами його розвитку), виховну (сприяння формуванню емпатії, толерантності, навичок групової взаємодії) та розвиваючу (розвиток здатності до емоційної саморегуляції, усвідомлення власних емоцій і поведінки в соціальному контексті).

Організація заняття передбачала використання мультимедійних презентацій, чек-листів для самодіагностики, відеофрагментів для аналізу кейсів, а також сучасних джерел із психології емоцій. Розподіл активностей охоплював як індивідуальні, так і групові форми роботи: тестування рівня емоційного інтелекту, обговорення відеосюжетів, розробку стратегій реагування в емоційно складних ситуаціях.

Особлива увага приділялась формуванню здатності до рефлексії, аналізу міжособистісних конфліктів і конструювання моделей ефективної поведінки. Активна участь студентів у виконанні завдань, висока зацікавленість темою та продуктивна взаємодія із викладачем свідчили про ефективність змістового й організаційного наповнення заняття.

Підсумковий етап включав колективне обговорення результатів роботи, аналіз найвдаліших кейсів та надання рекомендацій щодо подальшого розвитку емоційної компетентності. Об'єктивне оцінювання сприяло формуванню внутрішньої мотивації студентів до особистісного та професійного зростання.

У межах формувального етапу експериментального дослідження було проведено семінарське заняття з навчальної дисципліни «Методика роботи асистента вчителя» на тему «Методика організації індивідуальної роботи з учнями з особливими освітніми потребами». Метою заняття було поглиблення знань студентів щодо принципів диференційованого підходу та ефективних

методів індивідуальної педагогічної взаємодії, формування професійної чутливості, емпатії та відповідального ставлення до потреб осіб з ООП.

Зміст заняття мав чітку міждисциплінарну спрямованість і ґрунтувався на сучасних дослідженнях у галузі інклюзивної освіти, а також методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України (2023). У ході заняття студенти аналізували відеофрагменти уроків, обговорювали приклади індивідуалізації навчання, моделювали педагогічні ситуації, що дозволяло сформувати уявлення про практичну реалізацію методичних принципів.

Особлива увага приділялася таким аспектам, як створення індивідуальних освітніх маршрутів, ефективна комунікація з батьками учнів з ООП, методи оцінювання успішності індивідуальної роботи. Обговорення цих питань сприяло формуванню критичного мислення, здатності до аналітичної оцінки педагогічних дій, а також розвитку рефлексивних навичок.

Викладач застосовував інтерактивні методи роботи: дискусії, кейс-методи, проблемне навчання, що дало змогу забезпечити активну участь студентів, сприяти розвитку їх комунікативних і професійних компетентностей. Психологічний клімат заняття характеризувався відкритістю та взаємоповагою, що є необхідною умовою ефективного засвоєння матеріалу.

Таким чином, семінарське заняття стало ефективним компонентом формувального впливу на розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців, оскільки поєднувало теоретичну підготовку з практичним аналізом, формувало компетентності, орієнтовані на роботу в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Важливою складовою формувального етапу педагогічного експерименту стало проведення лабораторного заняття з навчальної дисципліни «Методика роботи асистента вчителя», присвяченого темі «Використання інноваційних методів у роботі асистента вчителя». Метою заняття було ознайомлення студентів із сучасними підходами до організації педагогічної підтримки учнів, зокрема в інклюзивному середовищі, та формування практичних навичок адаптації інноваційних методів до конкретних освітніх ситуацій.

Зміст заняття передбачав активне залучення студентів до розробки сценаріїв використання інтерактивних технологій, моделювання ситуацій взаємодії з учнями з особливими освітніми потребами, а також аналіз рекомендацій МОН України щодо оновлення педагогічних підходів. Для візуалізації та ефективного опрацювання матеріалу використовувались інтерактивні засоби навчання: ноутбуки, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка. Застосування сучасного обладнання сприяло підвищенню мотивації студентів і забезпеченню якісного опрацювання практичного змісту.

Практична частина заняття реалізовувалась у формі групової роботи, під час якої студенти створювали методичні моделі інноваційних підходів до педагогічної підтримки, оформлюючи результати у вигляді схем, таблиць, презентацій. Особливий акцент робився на самостійність і креативність студентів, що дало змогу розкрити їхній потенціал у розв'язанні педагогічних задач.

Викладач ефективно супроводжував діяльність студентів, надаючи змістовні консультації, демонструючи високий рівень володіння сучасними освітніми технологіями. Заняття відзначалося творчою атмосферою, педагогічною підтримкою та орієнтацією на формування практико-орієнтованих компетентностей.

Таким чином, лабораторне заняття сприяло не лише закріпленню теоретичних знань, а й формуванню важливих комунікативних та організаційних умінь, необхідних для ефективної педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому просторі.

Одним із ключових заходів, що дозволив реалізувати методику формування комунікативної культури викладача, стало практичне заняття з педагогіки на тему «Методи активного навчання в педагогічній практиці». Заняття було спрямоване на поглиблення знань про методику організації групової роботи, розвиток навичок конструктивної комунікації та стимулювання критичного мислення. Його структура включала логічну

послідовність завдань, пов'язаних з попередніми темами курсу, що забезпечило наступність і системність навчального процесу.

Під час заняття були ефективно застосовані інтерактивні методи – мозковий штурм, рольові ігри, групові дискусії. Важливим педагогічним результатом стало формування у студентів умінь командної взаємодії, критичного аналізу ситуацій і самостійного прийняття рішень у змодельованих освітніх контекстах. Водночас викладач забезпечував зворотний зв'язок, підтримував позитивну психологічну атмосферу та виявляв педагогічний такт.

Висновки заняття були чітко окреслені, а результати узагальнено відповідно до мети заняття. Серед сильних сторін було визначено ефективну організацію групової діяльності та використання інтерактивних форм навчання. Водночас встановлено, що доцільним було б збільшити час на обговорення результатів виконаних завдань та запропонувати диференційовані завдання з урахуванням рівня підготовки студентів.

Зазначене заняття стало дієвим прикладом втілення методики розвитку комунікативної культури викладача, оскільки забезпечувало практичну апробацію педагогічних стратегій, спрямованих на посилення комунікативної взаємодії між викладачем і здобувачами освіти. Така форма роботи дала змогу актуалізувати у викладачів-учасників експерименту особистісне ставлення до змісту теми, сприяла глибшому усвідомленню ролі комунікативної культури у власній діяльності. Враження учасників, результати анкетування та самооцінювання після заняття підтвердили ефективність запропонованої методики.

На додаток до лекційного заняття, у межах формувального етапу було організовано обговорення з теми інтерактивного навчання, яке забезпечило подальше закріплення сформованих комунікативних навичок у педагогічній діяльності викладачів. Метою заняття було розширення знань учасників щодо інтерактивних методів навчання, формування командної взаємодії, толерантності до різних точок зору, а також розвиток аналітичного мислення, здатності до конструктивної критики й висловлення власної думки.

Зміст заняття було побудовано з урахуванням актуальних наукових підходів до проблеми інтерактивності в освіті. Особливий акцент було зроблено на поняттях «інтерактивне навчання», «колаборативна взаємодія» та «проблемне навчання». Матеріали семінарського заняття базувалися на сучасних теоретичних джерелах і практичних прикладах. До розгляду було включено міждисциплінарні питання, що забезпечило цілісне сприйняття теми.

Організація семінарського заняття була зорієнтована на активну участь викладачів та моделювання комунікативних ситуацій. Було використано мультимедійні засоби, інтерактивну дошку, що сприяло візуалізації процесу та залученню учасників. Проведення заняття в активному стилі, з використанням дискусій, ситуативного аналізу та моделювання, сприяло розвитку професійних умінь викладачів, стимулювало критичне мислення та вміння аргументовано висловлювати позицію.

Учасники проявили високий рівень активності, відповідальності та зацікавленості. Обговорення відбувалися у доброзичливій атмосфері взаємної поваги. Спостерігалася здатність до аналізу педагогічних ситуацій, що є важливим показником сформованості професійно-комунікативних компетентностей. У підсумках заняття було узагальнено основні висновки, проведено об'єктивне оцінювання результатів і визначено перспективні напрямки подальшого вдосконалення.

У межах реалізації формувального етапу педагогічного експерименту було проведено практичне заняття з навчальної дисципліни «Психологія» на тему «Формування емоційного інтелекту як складової професійної компетентності». Зміст заняття був спрямований на розвиток здатності студентів до саморегуляції, емпатійної взаємодії та ефективного управління емоційними станами у професійній діяльності.

Освітня мета полягала у засвоєнні базових теоретичних уявлень про емоційний інтелект та опануванні практичних методик його розвитку. Виховні завдання включали формування толерантності, емоційної чутливості, поваги до

інших, а розвивальні – стимулювання рефлексивного мислення та здатності до емоційного самостереження.

На занятті було використано комплекс активних методів: аналіз психологічних кейсів, виконання інтерактивних вправ, тестування рівня емоційного інтелекту, обговорення відеофрагментів із міжособистісними ситуаціями. Такий підхід забезпечив інтеграцію теоретичного матеріалу з практичними завданнями та створив умови для усвідомленого опрацювання теми. Значна увага приділялася індивідуальній та груповій рефлексії результатів роботи.

Викладач професійно моделював навчальні ситуації, спрямовані на актуалізацію внутрішнього досвіду студентів, використовуючи засоби мультимедійної підтримки, чек-листи, роздаткові матеріали. Чітка організація занять, педагогічна підтримка та зворотний зв'язок сприяли створенню доброзичливої та продуктивної атмосфери.

Студенти виявили високий рівень зацікавленості у виконанні завдань, активно брали участь у дискусіях, демонструючи сформованість базових навичок емоційної грамотності. Виявлена здатність до аналізу міжособистісної взаємодії та осмислення власних емоційних реакцій засвідчила ефективність обраної методики.

Загалом проведене заняття стало дієвим засобом розвитку комунікативних якостей, емоційної компетентності та професійної рефлексії студентів, що є необхідною передумовою для становлення педагогічної майстерності майбутніх фахівців.

На формувальному етапі здійснювалося спостереження за змінами у комунікативній поведінці учасників, що дало змогу відстежити динаміку розвитку відповідних умінь.

Для оцінки ефективності формувального етапу було повторно проведено анкетування (за тим самим інструментарієм, див. Додаток А), результати якого порівнювалися з даними констатувального етапу. Аналіз отриманих результатів показав позитивну динаміку: зросла кількість викладачів із високим рівнем

сформованості комунікативної культури, зменшилася частка тих, у кого виявлялися окремі недоліки, особливо у сфері емоційної компетентності та рефлексії.

Так, за результатами повторного оцінювання:

- рівень когнітивної обізнаності щодо комунікативних стратегій та моделей підвищився у 83 % учасників;
- емоційна чутливість, уміння регулювати емоції й демонструвати емпатію покращилися у 67 % викладачів;
- здатність гнучко адаптувати комунікативні підходи відповідно до аудиторії зросла у 72 %;
- рівень рефлексивних умінь, зокрема вміння аналізувати власну педагогічну діяльність і враховувати зворотний зв'язок, підвищився у 78 % респондентів.

Для наочної демонстрації змін у рівнях сформованості комунікативної культури викладачів, що відбулися в результаті реалізації формувального етапу педагогічного експерименту, подаємо узагальнені дані у таблиці 3.1. Більш розгорнуту інформацію про динаміку відповідей за всіма пунктами анкети подана у Додатку Б.

Таблиця 3.1

Динаміка змін рівня сформованості комунікативної культури викладачів
ЗВО (до і після експерименту)

Компонент комунікативної культури	До експерименту (% високого рівня)	Після експерименту (% високого рівня)
Когнітивний	33 %	83 %
Емоційно-ціннісний	28 %	67 %
Операційно-діяльнісний	31 %	72 %
Рефлексивний	26 %	78 %

Як видно з таблиці 3.1, після реалізації формувального етапу експерименту спостерігається чітка позитивна динаміка в усіх компонентах

комунікативної культури. Зменшилась кількість викладачів із низьким рівнем сформованості і, відповідно, зросла частка тих, хто досяг середнього і високого рівнів. Особливо помітні зміни в когнітивному та операційно-діяльнісному компонентах, що свідчить про ефективність використаних методичних засобів і тренінгових підходів. Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої моделі формування комунікативної культури викладача ЗВО.

Результати анкетування підтверджуються якісним аналізом спостережень і самозвітів учасників, у яких зазначалося про підвищення впевненості у спілкуванні, покращення взаєморозуміння зі студентами, ефективність нових підходів у взаємодії.

У процесі реалізації формувального етапу педагогічного експерименту було здійснено поглиблений аналіз змін у професійній комунікативній діяльності викладачів-учасників, зокрема на основі результатів практичного досвіду та рефлексії. Особливу увагу було приділено розвитку вербальної комунікації, що виявилось у вдосконаленні вмінь чітко, логічно та доступно викладати навчальний матеріал із урахуванням рівня підготовки здобувачів освіти. З метою забезпечення ефективного сприйняття змісту освітнього контенту здійснювався ретельний добір термінології, структуризація лекційного матеріалу, активне використання відкритих запитань, спрямованих на стимулювання пізнавальної активності студентів.

Важливим напрямом формування комунікативної культури стало опанування невербальних засобів взаємодії. Усвідомлення ролі міміки, жестів, інтонації та темпу мовлення у створенні сприятливої навчальної атмосфери зумовило використання відкритої жестикуляції, чіткого інтонаційного оформлення мовлення, а також динамічного просторового переміщення як способу активізації уваги аудиторії.

У межах реалізації дослідницької методики значне місце відводилося розвитку навичок активного слухання. В освітньому процесі це проявлялося через уважне ставлення до висловлювань студентів, своєчасне реагування на

запитання, демонстрацію інтересу до потреб здобувачів освіти, що сприяло побудові діалогічної взаємодії та формуванню атмосфери довіри.

Здійснювалося також цілеспрямоване впровадження індивідуалізованого підходу до учасників освітнього процесу, що передбачало адаптацію викладу навчального матеріалу відповідно до рівня знань та когнітивних особливостей здобувачів, використання варіативних методів пояснення складних тем, заохочення до самовираження шляхом дискусій, виконання творчих завдань, участі в групових проєктах.

З метою підвищення ефективності освітньої взаємодії активно застосовувалися інтерактивні методи навчання. Найбільш результативними було визнано використання мультимедійних матеріалів (40 % опитаних студентів), дискусій і дебатів (33 %), а також роботи в малих групах (27 %). Такі підходи сприяли формуванню навичок командної співпраці, розвитку критичного мислення та підвищенню рівня залучення здобувачів до освітнього процесу.

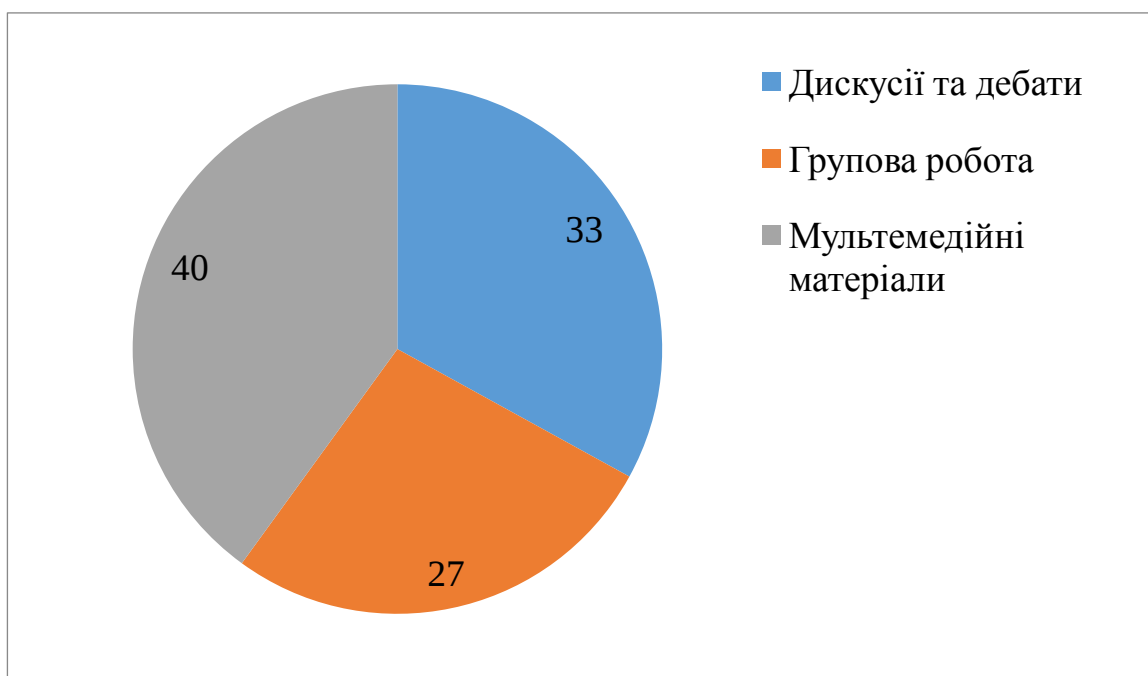

Рис. 3.6. Результати оцінювання ефективності інтерактивних методів навчання за результатами педагогічної практики

Практична реалізація методики дозволила не лише здійснити формувальний вплив на розвиток комунікативної культури викладачів, а й зібрати важливу рефлексивну інформацію щодо організації освітнього процесу, взаємодії зі студентами та застосування інноваційних методів навчання. Зокрема, серед позитивних результатів було відзначено.

Отриманий у ході практичної реалізації методики досвід засвідчив, що ефективна комунікація виступає необхідною умовою якісного викладання, сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти, формуванню довірливих міжособистісних взаємин та забезпеченню глибшого засвоєння навчального матеріалу. Здобутий практичний результат може бути використаний як основа для подальшого вдосконалення педагогічної діяльності в контексті розвитку комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти.

Таким чином, реалізовані заходи позитивно вплинули на рівень сформованості комунікативної культури викладачів. Проведення порівняльного аналізу результатів констатувального і формувального етапів підтвердило доцільність і ефективність впровадженої методики. Отримані результати дають підстави рекомендувати запропоновану модель формування комунікативної культури до впровадження в освітню практику підготовки викладачів ЗВО.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було здійснено експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики розвитку комунікативної культури викладача вищої школи. Констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту дали змогу ґрунтовно оцінити рівень сформованості ключових компонентів досліджуваного явища: когнітивного, емоційно-ціннісного, операційно-діяльнісного та рефлексивного.

Поставлені у дослідженні завдання були повністю реалізовані: організовано педагогічну взаємодію на базі освітнього закладу; проведено вхідну діагностику; розроблено та апробовано комплекс методичних заходів;

здійснено контрольне оцінювання та порівняльний аналіз отриманих результатів.

Результати, отримані на формувальному етапі, є достовірними, що підтверджено позитивною динамікою зростання кількості викладачів, які досягли середнього та високого рівнів сформованості комунікативної культури. Особливо суттєві зміни виявлено у показниках емоційної компетентності, здатності до рефлексії, вміння використовувати інтерактивні форми взаємодії та застосовувати комунікативні стратегії відповідно до ситуації освітнього діалогу.

Застосування методів кількісного і якісного аналізу, а також візуалізація результатів у формі таблиць і графіків дозволили обґрунтувати ефективність упроваджених педагогічних умов. Оцінка результатів також підтверджує вплив системного підходу до формування комунікативної культури на підвищення якості освітнього процесу в ЗВО.

Таким чином, експериментальна перевірка підтвердила наукову гіпотезу дослідження, а її результати дають підстави для подальшого впровадження запропонованої методики в систему підготовки викладачів вищої школи.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного магістерського дослідження дозволили зробити такі висновки.

Теоретичний і практичний аналіз наукових джерел дозволив констатувати, що проблема розвитку комунікативної культури викладача закладу вищої освіти на сьогодні є актуальною, багатоаспектною та недостатньо розробленою в прикладному вимірі. Наукові дослідження висвітлюють сутність поняття «комунікативна культура», її структурні компоненти, педагогічні умови формування, однак відчувається потреба у комплексних методиках, орієнтованих на практичну реалізацію даного феномена в освітньому процесі ЗВО.

Відповідно до першого завдання роботи проаналізовано понятійно-категоріальний апарат дослідження. Уточнено авторське визначення поняття «комунікативна культура викладача», яке розглядається як інтегрована професійно-особистісна якість, що охоплює знання, уміння, емоційно-ціннісні установки, здатність до рефлексії та забезпечує ефективну взаємодію в освітньому середовищі.

У межах другого завдання систематизовано основні підходи до структурування комунікативної культури. Виокремлено чотири ключові компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, операційно-діяльнісний та рефлексивний, які взаємопов'язані між собою та забезпечують цілісність комунікативної поведінки викладача.

У межах третього завдання окреслено педагогічні умови розвитку комунікативної культури викладача: створення сприятливого освітнього середовища; інтеграція сучасних ІКТ; розвиток емоційної компетентності та рефлексивних умінь; забезпечення безперервного професійного розвитку. Визначено їх практичну доцільність та ефективність для системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

У межах четвертого завдання розроблено та реалізовано педагогічний експеримент, який включав констатувальний і формувальний етапи. За результатами експерименту підтверджено позитивну динаміку зростання рівнів сформованості комунікативної культури серед учасників експериментальної групи. Кількісні дані засвідчили підвищення частки викладачів, які досягли середнього і високого рівнів, особливо за показниками емоційної компетентності та здатності до рефлексії.

Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження розробленої методики у програми професійного розвитку викладачів, а також у систему методичної підтримки педагогічного персоналу вищих навчальних закладів. Методичні рекомендації можуть бути використані в діяльності центрів післядипломної педагогічної освіти, у тренінгових програмах та під час наставницької роботи.

Отримані результати мають прикладне значення і можуть бути адаптовані до умов різних освітніх інституцій. Подальші перспективи дослідження вбачаються в розробці спеціалізованих курсів з розвитку комунікативної культури для молодих викладачів, а також у вивченні впливу цифрової трансформації освіти на зміну комунікативних моделей у вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз стану та основні підходи з оцінювання якості надання освітніх послуг закладами вищої освіти України : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 160 с.
2. Байдюк Л. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи в сучасних умовах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2022. Вип. 2(26). С. 59–69.
3. Берегова Г. Д., Предместніков О. Г. *Культура мовлення у системі професійної підготовки молоді*: монографія. Херсон: Олді +, 2021. 272 с.
4. Богославець Л. П., Житеньова Л. В. Формування професійнокомунікативної компетентності майбутнього інженера педагога у процесі фахової підготовки. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2015. Вип. 8. Частина IV. С. 15–19.
5. Ван Жуньдун. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативної культури майбутнього викладача вищої школи. *Освітньонауковий простір*. 2023. № 4 (1). С. 43–51.
6. Варга Л. І. Особливості формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. *Наука і освіта*. 2015. С. 15–19.
7. Галацин К. Педагогічні умови формування комунікативної культури майбутніх фахівців інженерно-технічних спеціальностей. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 25–31.
8. Галацин К., Хом'як А. *Комунікативна культура майбутнього фахівця*: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019 132 с.

9. Гаркуша І. В. *Риторична культура мовлення сучасного фахівця психолога: навч. посіб.* Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля. 2019. 144 с.

10. Гузій Н. В. *Педагогічне дорадництво як інноваційний напрям магістерської підготовки фахівців у вищій школі. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки та перепідготовки освітянських кадрів : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 листопада 2015 р.)* / уклад. Н. В. Гузій, В. І. Саюк. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 167–170.

11. Довгополова Г. Г., Степанець М. Ю. Стан дослідженості проблеми організаційно-педагогічних умов підготовки магістрів педагогічної освіти в США. *Педагогічні науки: збірник наукових праць.* Херсон: Херсонський державний університет, 2018. Випуск 81. Том 1. С. 20–27.

12. Карабин Т. В. Вплив особливостей спілкування в мережі Internet на процес соціалізації студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2015. 20 с.

13. Касярум К.В. Комунікативна компетентність викладача вищої школи. *Наукова скарбниця освіти Донеччини.* 2015. №2 (15). С.24-27.

14. Ковальчук В.І., Огороднік В.Р. Психолого-педагогічні засади розвитку комунікативної компетентності керівника ЗНЗ. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія.* 2017. Вип. 259. С. 141–147.

15. Козлова О. Г., Мішанов С. О. Специфіка формування суб'єктних відносин у навчальному процесі закладу вищої освіти. *Пізнавальнотворча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, Суми, 22-23 лютого 2018 р.* Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. С. 114–117.

16. Концепція проекту Закону України «Про Основні засади державної комунікативної політики». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80> (дата звернення: 01.05.2025).

17. Корж-Усенко Л. В. Творча самореалізація викладачів вищих навчальних закладів: формат імперського простору. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Суми, 22-23 лютого 2018 р.)* Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. С. 58 –62.

18. Коулман А. *Стратегії кризових комунікацій: підручник*. Київ : Фабула, 2023. 200 с.

19. Кучеренко І., Мамчур Л. *Основи мовної комунікації : навч. посіб.* Умань: Уманський держ. пед. у-тет імені Павла Тичини. 2018. 270 с.

20. Кучеренко І.А., Мамчур Л.І. Компетентнісна парадигма мовної освіти. *Мовна особистість в освітньому просторі : монографія*. Острог. 2021. С.87–99.

21. Лазарєв М. О., Лазарева О. Особливості і компоненти евристичної освіти у професійній підготовці майбутнього педагога. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць*. Випуск 30 (40) / ред.кол. : Н.В. Гузій (відп. ред.). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 53-59.

22. Левченко С.В. Творчо-комунікативна позиція майбутнього вчителя як педагогічна проблема. *ScienceRise*. 2015. №7/1(12). С. 54–59.

23. Люріна Т., Молодиченко Н., Коваленко М. Формування комунікативної культури майбутніх педагогів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 2 (2). С. 50–56.

24. Майковська В. І. Шляхи та засоби формування комунікативної культури у вищій школі. URL: <http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/fahovi%20vudannia/2009/Statti%20Zasobu%20navchalnoi%20ta%20naukovodoslidnoi%20robotu%2028/14.html> (дата звернення: 01.05.2025).

25. Максимчук І. А., Вощевська О. В., Сагач О. М., Височан Л. М., Степаненко Л. М., Матвієнко О. В. Система втілення багатоаспектного підходу

в підвищенні педагогічної майстерності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 1(129). С. 47–55.

26. Мамчур Л.І. *Технології розвитку комунікативно-корпоративної культури педагога професійної освіти: електронний навчальний курс*. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 77 с.

27. Масі Н. І. Про сутність поняття «комунікаційна культура суспільства». URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bdil/2010_4/10.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

28. Матвієнко О. В., Степаненко Л. М., Височан Л. М., Височан З. Ю., Чорна Г. В., Максимчук І. А. Модель розвитку педагогічної майстерності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 1(129). С. 64–71.

29. Мафтин Л.В. *Культура фахового мовлення вчителя: метод. реком. до вивчення курсу*. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 84 с.

30. Мачуська І. М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія*. 2017. №3. С. 97-104.

31. Москвіна А. О., Федотова Ю. В. Роль комунікативної культури викладача в організації навчального процесу у вищій школі. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/30753/1/92.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).

32. Омельчук А. І. Комунікативна культура державного службовця: понятійно-категорійна сутність. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наук. фахове вид.* URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=312> (дата звернення: 01.05.2025).

33. Пасинок В. *Основи культури мовлення : навч. посібник*. Київ : ЦУЛ, 2021. 248 с.

34. Педагогічна комунікація: практикум / укладач О. М. Фенцик. Мукачєво, 2019. 162 с.

35. Пономаренко Л. А. Особливості сформованості комунікативної культури у студентів СНУ ім. В. Даля. URL: http://snu.edu.ua/university_site_manager/tinymce/upload-files/onti/dal/14/028.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

36. *Порядок підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

37. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення: 01.05.2025).

38. Про затвердження національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2025).

39. Про затвердження професійного стандарту на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти»: наказ Мінекономіки від 23.03.2021 № 610. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

40. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

41. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12 січня 2012 року № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

42. Пшенична Л. В. Імідж керівника – важлива складова кар’єри управлінця. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал* / голов. ред. А.А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. № 6(80). С. 233–250.

43. Руденко Л. А. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : дисертація доктора пед. наук : 13.00.04. Львів, 2016. 509 с.

44. Семенова А., Мельник С. *Мистецтво мовлення сучасного педагога: навч. посіб.* Одеса, 2020. 308 с.

45. Семеног О., Козлова О., Величко Н. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців засобами інноваційних технологій: праксеологічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2018, № 5 (79). С. 235–247.

46. Симоненко С. В. Формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії у закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2019. 240 с.

47. Скоробагатська О. І. Автентичність особистості як ресурс її духовного зростання. *Пізнавально-творча і професійна самореалізація особистості в евристичній освіті : матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції з міжнародною участю, Суми, 22-23 лютого 2018 р.* Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. С. 282–286.

48. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 516 с.

49. Толочко С. В. Розвиток мовно-комунікативної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 5. С. 138–143.

50. Фенцик О. М. Комунікативна культура педагога: сутність та шляхи її формування у процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 2 (10). С. 191–194.

51. Флегонтова Н. М. Комунікативна культура викладача вищого навчального закладу як компонент педагогічної майстерності. *Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності: монографія* /Л.А.Зязюн, Г.Г.Філіпчук, О.М.Отич та ін. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2013. 334 с. С. 147–158.
52. Фурман О. Є., Гірняк А. Н. Розвивальна взаємодія в освітньому закладі як сфера психологічного оргвпливу. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. I, вип. 55. С. 66–71. URL: <http://appsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv-vydannia/tom-1/vipusk55-u-m-2020> (дата звернення: 01.05.2025).
53. Холод О.М. *Комунікаційні технології: підручник*. Київ: ЦУЛ, 2019. 212 с.
54. Шварп Н. В., Науменко Н. В. Формування комунікативної культури магістрів освітніх, педагогічних наук у процесі професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 211–216.
55. Швець А.А. Розвиток комунікативної культури викладача закладу вищої освіти // *Комунікативна культура педагога: теорія і практика : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Біла Церква, 15 травня 2025 р.)*.
56. Шолох О. А. Формування комунікативної культури майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. Вип. 77. С. 225–230.
57. Яновська О. Є. Ділове спілкування як чинник результативності діяльності студентського колективу : дис... канд. психол. наук / 19.00.05 – соціальна психологія. Київ, 2017. 226 с.
58. Ясько О. М. Формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов засобами ресурсу Інтернет: автореф....канд. пед. наук: 13.00.04. Старобільськ, 2017. 22 с.
59. Antony, M. G. (2016). Exploring diversity through dialogue: Avowed and ascribed identities. *Communication Teacher*, 30(3), pp. 129–134.

60. Brookfield, S. D. (2015). *The Skillful Teacher: On Technique, Trust, and Responsiveness in the Classroom* (3rd ed.). San Francisco : Jossey-Bass.
61. Kozlov, D. (2018). Features of the Ukrainian and US Experience in the Innovative Principal Preparation. *Pedagogy and Psychology*, IV(69), Issue: 165, pp. 17–20.
62. Kulgemeyer, C. (2020). Professional knowledge affects action-related skills: the development of preservice physics teachers explaining skills during a field experience. *Journal of Research in Science Teaching*, 57(9), pp. 1371–1392. Available at: <https://doi.org/10.1002/tea.21632>.
63. Li, Y. (2021). Research on cultural communication in college English teaching based on wireless communication and multimedia network technology. *Wireless Communications and Mobile Computing*, Article ID 354672258. Available at: <https://doi.org/10.1155/2021/354672258>.
64. Long, J., Lin, J. (2022). An empirical study on cultivating college students' cross-cultural communicative competence based on the artificial-intelligence English-teaching mode. *Frontiers in Psychology*, 13, Article ID 9765646. Available at: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.9765646>.
65. McNaughton, D., Hamlin, D., McCarthy, J., Head-Reeves, D., Schreiner, M. (2008). Learning to listen: Teaching an active listening strategy to preservice education professionals. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(4), pp. 223–231.
66. Meyerhuber, S. (2019). Active listening as a key competence in intercultural communication education: An example from an academic classroom with conceptual and theoretical embedding. *The Journal of Linguistic and Intercultural Education*, 12(1), pp. 15–30.
67. O'Rorke, E. V. (2022). Essential elements of surgeon communication impacting patient satisfaction: A systematic review. *Journal of Communication in Healthcare*, 15(2), pp. 123–135. Available at: <https://doi.org/10.1080/17538068.2022.2033491>.

68. Richards, J. C. (2015). *Key Issues in Language Teaching*. Cambridge : Cambridge University Press.

Додаток А**Анкета для визначення рівня сформованості комунікативної культури
викладача ЗВО**

Шановні колеги!

Анкета є частиною дослідницької роботи, спрямованої на визначення рівня сформованості комунікативної культури викладачів закладів вищої освіти. Просимо вас відповісти на запропоновані твердження, обравши один із варіантів, що найбільше відповідає вашій думці. Ваша участь є добровільною та конфіденційною.

Оцініть твердження за шкалою:

- 1 – зовсім не згоден / не відповідає моєму досвіду
- 2 – частково не згоден
- 3 – частково згоден
- 4 – повністю згоден

1. Когнітивний компонент

1.1. Я володію знаннями про моделі комунікації та можу їх застосовувати на практиці.

1.2. Я здатен/здатна аналізувати педагогічні комунікативні ситуації.

1.3. Я враховую вікові та індивідуальні особливості студентів під час взаємодії з ними.

1.4. Я обираю комунікативну стратегію відповідно до конкретної ситуації.

1.5. Я маю чітке уявлення про роль комунікації в навчальному процесі.

2. Емоційно-ціннісний компонент

2.1. Я вмію розпізнавати емоційний стан студентів.

2.2. Я контролюю свої емоції у напружених педагогічних ситуаціях.

2.3. Я виявляю емпатію під час спілкування зі студентами.

2.4. Я надаю значення формуванню моральних цінностей у студентів.

2.5. Я прагну підтримувати позитивну атмосферу у навчальному середовищі.

3. Операційно-діяльнісний компонент

3.1. Я планую комунікаційний аспект навчального заняття.

3.2. Я активно використовую сучасні ІКТ у своїй діяльності для покращення комунікації.

3.3. Я надаю студентам можливість висловлювати свої думки та зворотний зв'язок.

3.4. Я змінюю методи спілкування залежно від динаміки аудиторії.

3.5. Я використовую інтерактивні методи для розвитку комунікативних навичок студентів.

4. Рефлексивний компонент

4.1. Я аналізую ефективність своєї комунікації після заняття.

4.2. Я враховую зворотний зв'язок студентів для покращення своєї роботи.

4.3. Я легко адаптуюся до нових умов навчання або змін у колективі.

4.4. Я регулярно беру участь у курсах підвищення кваліфікації.

4.5. Я критично оцінюю свої сильні й слабкі сторони як комунікатора.

Додаток Б

**Порівняльні результати анкетування викладачів до та після
формувального етапу експерименту (% позитивних відповідей)**

№	Твердження	До (%)	Після (%)
1.	Когнітивний компонент		
1.1	Я володію знаннями про моделі комунікації та можу їх застосовувати на практиці.	58	85
1.2	Я здатен/здатна аналізувати педагогічні комунікативні ситуації.	60	83
1.3	Я враховую вікові та індивідуальні особливості студентів під час взаємодії з ними.	62	80
1.4	Я обираю комунікативну стратегію відповідно до конкретної ситуації.	57	79
1.5	Я маю чітке уявлення про роль комунікації в навчальному процесі.	65	87
2.	Емоційно-ціннісний компонент		
2.1	Я вмію розпізнавати емоційний стан студентів.	52	75
2.2	Я контролюю свої емоції у напружених педагогічних ситуаціях.	50	73
2.3	Я виявляю емпатію під час спілкування зі студентами.	55	77
2.4	Я надаю значення формуванню моральних цінностей у студентів.	66	82
2.5	Я прагну підтримувати позитивну атмосферу у навчальному середовищі.	63	85
3.	Операційно-діяльнісний компонент		
3.1	Я планую комунікаційний аспект навчального заняття.	59	81

3.2	Я активно використовую сучасні ІКТ у своїй діяльності для покращення комунікації.	53	80
3.3	Я надаю студентам можливість висловлювати свої думки та зворотний зв'язок.	58	83
3.4	Я змінюю методи спілкування залежно від динаміки аудиторії.	56	81
3.5	Я використовую інтерактивні методи для розвитку комунікативних навичок студентів.	54	78
4.	Рефлексивний компонент		
4.1	Я аналізую ефективність своєї комунікації після заняття.	60	84
4.2	Я враховую зворотний зв'язок студентів для покращення своєї роботи.	58	82
4.3	Я легко адаптуюся до нових умов навчання або змін у колективі.	55	80
4.4	Я регулярно беру участь у курсах підвищення кваліфікації.	61	87
4.5	Я критично оцінюю свої сильні й слабкі сторони як комунікатора.	59	86